

การเมืองไทยระหว่าง พ.ศ. ๒๔๘๒-๒๔๙๐^{*}

นับแต่สมัยเปลี่ยนแปลงการปกครองใน พ.ศ. ๒๔๗๕ เป็นต้นมา มักจะมีปรากฏการณ์ทางการเมืองที่เกิดขึ้นซ้ำแล้วซ้ำอีกอยู่เป็นประจำ ฉะนั้น การศึกษาเหตุการณ์ทางการเมืองของไทยในอดีตย่อมจะมีส่วนช่วยอธิบายให้เราเข้าใจพฤติกรรมทางการเมืองของไทยในปัจจุบันได้มาก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ด้วยการอาศัยแนวความคิดทางการเมืองที่สำคัญ ๆ เป็นแนวทางในการศึกษา

บทความนี้ เป็นความพยายามอย่างหนึ่งที่จะชี้ให้เห็นปรากฏการณ์ทางการเมืองที่สำคัญ ๆ ของไทยระหว่าง พ.ศ. ๒๔๘๒ ถึง พ.ศ. ๒๔๙๐ โดยมุ่งเน้นในเรื่อง การสร้างลัทธิชาตินิยม ขบวนการเสรีไทยนโยบายและความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ รวมทั้งการทำให้รัฐประหาร โดยอาศัยการศึกษาวิเคราะห์จากเอกสารทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญ ๆ เป็นหลัก ทั้งนี้ เพื่อจะได้เป็นแนวทางในการวิเคราะห์การเมืองไทยในปัจจุบันได้ดีขึ้น

ก. ลัทธิชาตินิยม

ปรากฏการณ์ทางการเมืองที่สำคัญอย่างหนึ่งระหว่าง พ.ศ. ๒๔๘๒ - ๒๔๙๐ ได้แก่การสร้างลัทธิชาตินิยมขึ้นในสังคมไทย เคยมีสิ่งนี้มาก่อนในรัชกาลที่ ๖ แม้ในการเมืองไทยปัจจุบัน ก็มีแนวโน้มที่จะนำสิ่งดังกล่าวมาใช้อีก ดังคำขวัญของพรรคชาติไทยที่ว่า “**แม่สันชาติ สันแผ่นดิน สันกษัตริย์ เห็นสุดจะเย็นหยดอยู่ได้**” รวมทั้งการปลุกใจให้คนไทยรักชาติด้วยบทเพลงต่าง ๆ ในระยะหลัง ๆ นี้ เป็นต้น

สาเหตุของการสร้างลัทธิชาตินิยม ในสมัยรัชกาลที่ ๖ ได้แก่ การต่อต้านอิทธิพลทางเศรษฐกิจของคนจีนในประเทศไทย และการต่อต้านการคุกคามของประเทศในยุโรป โดยการ

ประกาศใช้พระราชบัญญัติสัญชาติขึ้นใน พ.ศ. ๒๔๕๔ โดยกำหนดให้คนเกิดในราชอาณาจักรไทย เป็นคนมีสัญชาติไทย เพื่อให้ลูกหลานจีนมีสัญชาติไทย พระราชบัญญัติโรงเรียนราษฎร พ.ศ. ๒๔๖๑ มีไว้เพื่อควบคุมมิให้โรงเรียนจีนเผยแพร่ความรู้ ลัทธิชาตินิยมของจีน สำหรับการสร้างความรู้ ลัทธิชาตินิยมในหมู่คนไทยนั้น รัชกาลที่ ๖ ทรงมีบทบาทสำคัญในการปลุกฝังให้ประชาชนมีความสามัคคี รักชาติ ภาคภูมิใจในชาติ และมีความจงรักภักดีต่อ ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ โดยทรงเปลี่ยนธงชาติ จากธงที่มีพื้นสีแดงและมีรูปช้างเผือกอยู่ตรงกลาง มาเป็นธงไตรรงค์ ทรงนิพนธ์บทละครปลุกใจบทความ และพระบรมราโชวาท ที่มีเนื้อหาใน

* ผู้เขียนขอขอบคุณ คุณ รพินทร์ ทาวรพันธ์ ผู้ช่วยวิจัย ที่ได้กรุณาช่วยรวบรวมข้อมูลต่าง ๆ ให้

ทางที่ส่งเสริมลัทธิชาตินิยม ทรงจัดตั้งกองเสือป่าขึ้น เพื่อฝึกคนให้มีความสามัคคี มีระเบียบวินัย และมีความกล้าหาญ^๑

ภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองมาสู่ระบอบประชาธิปไตย ใน พ.ศ. ๒๔๗๕ คณะผู้ก่อการต้องประสบปัญหาสำคัญสองประการเนื่องจาก ได้รับการต่อต้านจากกลุ่มผู้สูญเสียอำนาจ และเกิดการแตกแยกในกลุ่มผู้ก่อการเอง ทำให้ระบบการเมืองไทยไม่มีเสถียรภาพ เช่น เกิดรัฐประหารขึ้น ภายใต้การนำของ พันเอก พระยาพหลพลพยุหเสนา เมื่อวันที่ ๒๐ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๖ เกิดกบฏขึ้น ภายใต้การนำของ พระองค์เจ้าบรมเดช ในเดือนตุลาคม พ.ศ. ๒๔๗๖ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสละราชสมบัติ เมื่อวันที่ ๖ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๗๗ เป็นต้น

ท่ามกลางความผันผวนทางการเมืองดังกล่าว คณะราษฎรได้สนับสนุนให้จอมพล ป. พิบูลสงคราม ขึ้นเป็นนายกรัฐมนตรี ในวันที่ ๑๐ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๘๑ เนื่องจากเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการทำรัฐประหาร ใน พ.ศ. ๒๔๗๖ และในการปราบกบฏบวรเดช

การอยู่ในอำนาจทางการเมืองในช่วงแรก ของจอมพล ป. พิบูลสงคราม (พ.ศ. ๒๔๘๑ -

พ.ศ. ๒๔๘๗) นับว่ามีความมั่นคงมาก เนื่องจากได้รับความสนับสนุนจากราษฎร และจากฝ่ายทหาร ในช่วงเวลาดังกล่าว จอมพล ป. พิบูลสงครามได้ดำรงตำแหน่งสำคัญ ๆ หลายตำแหน่ง คือ ตำแหน่งนายกรัฐมนตรี รัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหม รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย และตำแหน่งผู้บัญชาการทหารสูงสุด จอมพล ป. พิบูลสงครามจึงมีอำนาจมาก และยากที่จะมีผู้ท้าทายได้

อย่างไรก็ตาม จอมพล ป. พิบูลสงคราม ยังต้องการการสนับสนุนจากประชาชนด้วย โดยอาศัยวิธีการปลูกฝังความรู้ สึกชาตินิยมให้เกิดขึ้น เพื่อจะได้ใช้ประชาชนเป็นพลังสนับสนุนรัฐบาลต่อไป^๒ กล่าวคือ ต้องการจะใช้ลัทธิชาตินิยมเป็นเครื่องมือสนับสนุนนโยบาย และการปฏิบัติงานของรัฐบาล ทั้งภายใน และภายนอกประเทศ รวมทั้งต้องการจะชักจูงให้ประชาชนปฏิบัติตามนโยบายของรัฐบาลนั่นเอง ทั้งนี้ เพราะจอมพล ป. พิบูลสงคราม มองเห็นความจำเป็นที่จะต้องสร้างฐานพลังทางการเมืองที่มั่นคงให้แก่ผู้นำกลุ่มใหม่ เพื่อความสำคัญของสถาบันพระมหากษัตริย์ จึงต้องอาศัยลัทธิทหารนิยมและลัทธิชาตินิยมรุนแรงเป็นเครื่องมือ^๓

๑. จุลดา จอนรด, "กำเนิด และความเป็นมาของลัทธิชาตินิยมในประเทศไทย" (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๑๓), หน้า ๔๒.

๒. Ibid., pp. 50-52.

๓. กอบเกื้อ สุวรรณทศ-เพียร, "การเขียนประวัติศาสตร์แบบชาตินิยม: พิจารณาหลวงวิจิตวาทการ" "วารสารธรรมศาสตร์", ปีที่ ๖ เล่มที่ ๑ (มิถุนายน-กันยายน ๒๕๑๔), หน้า ๑๕๒-๑๕๓, ๑๕๔ กับ จอมพล ป. พิบูลสงคราม, "การร่วมมือและการต่อต้านญี่ปุ่น สมัยสงคราม," ใน *เบื้องแรกประชาธิปไตย* (พระนคร: มิตรนาวาการพิมพ์, ๒๕๑๖), หน้า ๔๔๐-๔๔๒.

จอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้ใช้ลัทธิชาตินิยม เป็นเครื่องมือในการกระทำเหล่านี้ เช่น ในการพัฒนาประเทศ ในการเรียกร้องดินแดนคืนจากฝรั่งเศส ในการต่อต้านอิทธิพลทางวัฒนธรรมญี่ปุ่น และในการต่อต้านอิทธิพลทางเศรษฐกิจของชาวจีนในประเทศไทย^๔

ลัทธิชาตินิยม นับว่ามีส่วนสร้างความชอบธรรมให้กับนโยบาย และการกระทำของรัฐบาลได้มาก โดยอ้างว่าสิ่งดังกล่าวเป็นความต้องการของประชาชน เช่น ในกรณีของการเรียกร้องดินแดนคืน ได้มีการใช้สื่อมวลชนยุยงให้ประชาชนแสดงประชามติ โดยการเดินขบวนเรียกร้องให้รัฐบาลดำเนินการ ผู้นำจึงอ้างได้ว่าทำตามมติของชาวไทยผู้รักชาติทั้งหมด หรือในกรณีที่รัฐบาลไม่อาจแก้ปัญหาอย่างหนึ่งอย่างใดได้ ก็จะทำให้ประชาชนรู้สึกว่าเป็นความผิดของคนต่างชาติ ซึ่งได้แก่อิทธิพลทางเศรษฐกิจของชาวจีน เป็นอาทิ นอกจากนั้น ลัทธิชาตินิยมยังอาจเป็นเครื่องมือสำหรับการป้องกันหรือกำจัดฝ่ายตรงข้าม ซึ่งวิจารณ์โต้แย้ง หรือคัดค้านการกระทำของผู้ มีอำนาจได้ด้วย โดยกล่าวหาว่าบุคคลผู้นั้นเป็นคนไม่รักชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกรณีที่สามารถจะโยงได้ว่าผู้นำกับชาติ คือสิ่ง ๆ เดียวกัน สำหรับสิ่งหลังนี้ มักเป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นเสมอ ๆ ในการเมืองไทย แม้แต่

ในสมัยปัจจุบัน

การสร้างความรู้สึกชาตินิยมของจอมพล ป. พิบูลสงคราม มีลักษณะค่อนข้างเป็นแบบเผด็จการ เพราะเน้นลัทธิเชื่อนำไว้มาก คือปลุกฝังให้ประชาชนยึดถือตัวบุคคลเป็นหลัก สิ่งดังกล่าวนี้ น่าจะมีผลให้คนไทย มีวัฒนธรรมทางการเมืองแบบเผด็จการอยู่เป็นอันมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งลัทธิชาตินิยมมีส่วนช่วยทำให้การดำรงชีวิตของบุคคลในทุก ๆ ด้าน ได้รับการแทรกแซงหรือครอบงำ จากอำนาจของรัฐ โดยไม่มีขอบเขตว่าสิ่งใดควรเป็นเรื่องของสิทธิเสรีภาพส่วนบุคคล และสิ่งใดควรเป็นเรื่องที่รัฐจะก้าวล้ำแดนเข้ามาได้ ลัทธิชาตินิยม ทำให้ประชาชนอ่อนน้อมยอมจำนนต่อชนชั้นปกครองโดยดุษณี และปราศจากการโต้แย้ง เพราะจะกลายเป็นผู้ไม่รักชาติไป นอกจากจะยอมรับอำนาจของผู้นำในลักษณะดังกล่าวแล้ว ประชาชนยังต้องสนองตอบนโยบาย หรือคำแนะนำของชนชั้นปกครองด้วยความกระตือรือร้น ยินดี และพร้อมที่จะสนับสนุนทุกวิถีทางด้วย^๕ ลักษณะดังกล่าวนี้มีอยู่ในประเทศที่มีการปกครองระบอบเผด็จการเบ็ดเสร็จโดยทั่วไป

นับว่า จอมพล ป. พิบูลสงคราม ประสบความสำเร็จในการสร้างลัทธิชาตินิยม พอสมควร เพราะในช่วงแรกที่อยู่ในตำแหน่ง สามารถ

๔. จุลดา อนุรต *op. cit.*, หน้า ๕๒-๖๖.

๕. ป๋อ ชัชชัย, "การวิเคราะห์กระบวนการกำหนดนโยบายของไทยในภาวะสงครามระหว่างปี พ.ศ. ๒๔๘๑-๒๔๘๕" (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท คณะรัฐศาสตร์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ ๒๕๐๖), หน้า ๕๖.

คุมอำนาจได้ทั้งฝ่ายทหารและพลเรือน นอกจากนั้น ยังสามารถควบคุมกลไกต่าง ๆ ของรัฐ และใช้สื่อมวลชน เป็นเครื่องมือในการกล่อมเกลารัฐ สึกนีกคิด และจิตใจของประชาชนในสมัยนั้นได้เป็นอย่างดี

มาตรการสำคัญ ๆ ที่รัฐบาลของจอมพล ป. พิบูลสงครามใช้ในการสร้างลัทธิชาตินิยมในสมัยนั้น ได้แก่การออกกฎหมาย การจัดตั้งสภาวัฒนธรรมแห่งชาติ การใช้บทเพลงและละครปลุกใจ การใช้คำขวัญ บทความ สุนทรพจน์ และคติทางด้านนิยม รวมทั้งการใช้สื่อมวลชน

ในประการแรก การออกกฎหมาย^๖ รัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้ออกกฎหมายทั้งสิ้นรวม ๑๒ ฉบับ ในช่วง พ.ศ. ๒๔๘๒ - ๒๔๘๕ ในการออกกฎหมายแต่ละฉบับนั้น จอมพล ป. ได้มอบประเด็นความต้องให้ คณะกรรมการรัฐนิยม ซึ่งมีพลตรีหลวงวิจิตรวาทการ ไปดำเนินการ^๗ รัฐนิยมเหล่านี้ สะท้อนให้เห็นความพยายามในการสร้างลัทธิชาตินิยม และวัฒนธรรมทางการ

เมืองใหม่ ๆ ขึ้นอย่างเห็นได้ชัด รัฐนิยมดังกล่าวพูดถึง การใช้ชื่อประเทศและพลเมือง การเคารพธงชาติเพลงชาติและเพลงสรรเสริญบารมี การชักชวนให้ชาวไทยร่วมกันสร้างชาติ การป้องกันภัยที่จะเกิดขึ้นแก่ชาติ และการให้ใช้ของไทยส่วนในด้านวัฒนธรรมนั้น ได้เน้นถึงหน้าที่พลเมืองดี การใช้ภาษาและหนังสือไทย การแต่งกาย กิจกรรมประจำวันของไทย และการช่วยเหลือคุ้มครองเด็ก คนชราหรือทุพพลภาพ

การเปลี่ยนชื่อประเทศ จาก “สยาม” มาเป็น “ไทย” นอกจากจะเป็นการก่อให้เกิดความภาคภูมิใจถึงความเป็นอิสระและความยิ่งใหญ่ของประเทศชาติโดยตลอดมาแล้ว ยังนับว่า เป็นนโยบายก้าวแรกของรัฐบาล ที่จะดึงความจงรักภักดีของประชาชน ที่เคยมีศูนย์รวมอยู่ที่องค์พระมหากษัตริย์ มาอยู่ที่ประเทศชาติแทนที่อีกด้วย^๘ นอกจากนั้น การใช้คำว่า คนไทย ยังมีความหมายครอบคลุมไปถึง ประชากรที่อยู่ในประเทศเพื่อนบ้านอีกด้วย ดังในคำปราศรัยของ

๖. รัฐนิยมทั้ง ๑๒ ฉบับ ปรากฏอยู่ในหนังสือราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๕๖-๕๘ ซึ่งประกาศใช้ระหว่าง พ.ศ. ๒๔๘๒ ถึง พ.ศ. ๒๔๘๕ ในเล่ม ๕๖ นั้น มีรัฐนิยม ฉบับที่ ๑ (หน้า ๘๑๐, วันที่ ๒๔ มิถุนายน ๒๔๘๒) ฉบับที่ ๒ (หน้า ๑๐๑๐-๑๐๑๑, ๑๐ กรกฎาคม ๒๔๘๒) ฉบับที่ ๓ (หน้า ๑๒๘๑, ๗ สิงหาคม ๒๔๘๒) ฉบับที่ ๔ (หน้า ๑๖๑๑-๑๖๑๒, ๙ กันยายน ๒๔๘๒) ฉบับที่ ๕ (หน้า ๒๓๕๕-๒๓๖๐, ๖ พฤศจิกายน ๒๔๘๒) ฉบับที่ ๖ (หน้า ๒๖๕๓-๒๖๕๔, ๑๐ ธันวาคม ๒๔๘๒) และฉบับที่ ๗ (หน้า ๓๖๕๑-๓๖๕๒, ๒๕ มีนาคม ๒๔๘๓) ส่วนในเล่ม ๕๗ นั้น มีรัฐนิยม ฉบับที่ ๘ (หน้า ๗๘, ๓๐ เมษายน ๒๔๘๓) ฉบับที่ ๙ (หน้า ๑๕๑-๑๕๒, ๒๔ มิถุนายน ๒๔๘๓) และสำหรับเล่ม ๕๘ นั้น มีรัฐนิยมฉบับที่ ๑๐ (หน้า ๑๑๓, ๒๑ มกราคม ๒๔๘๔) ฉบับที่ ๑๑ (หน้า ๑๑๓๒-๑๑๓๓, ๙ กันยายน ๒๔๘๔) และ ฉบับที่ ๑๒ (หน้า ๓๓๑, ๓ กุมภาพันธ์ ๒๔๘๕)

๗. แดมสุข นุ่มนนท์, “เมืองไทยยุคเชลี่ยุคผู้นำ,” วารสารธรรมศาสตร์, ปีที่ ๖ เล่มที่ ๑ (มิถุนายน-กันยายน ๒๕๑๙), หน้า ๑๒๕.

๘. จุลลา งอนรณ, *op.cit.*, หน้า ๖๘-๖๙.

จอมพล ป. พิบูลสงคราม เมื่อวันที่ ๒๐ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๘๓ ที่ยั่วว่า “คนที่อยู่ในแคว้นเขมร แคว้นลาว ก็มิได้เป็นคนชาติเขมร ชาติลาว แต่แท้ที่จริงเป็นคนไทยมีเลือดไทย ทั้งสิ้น คือ เป็นพี่น้องชาวไทยของเราทั้งสิ้น”^๙

ผลจากการเปลี่ยนชื่อประเทศ ทำให้รัฐบาล ออก รัฐนิยมเกี่ยวกับเพลงชาติ และเพลงสรรเสริญพระบารมี เพื่อให้สอดคล้องกับคำว่า “ไทย” โดยตัดชื่อ “สยาม” ทิ้งไป โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ได้จัดให้มีการประกวดแต่งเพลงชาติโดยกำหนดว่า “ในเนื้อเพลงนั้น จะต้องปลุกใจให้คนรักชาติ ตื่นเต้นในชาติของตน”^{๑๐}

สำหรับในด้านวัฒนธรรม รัฐนิยมดังกล่าว ได้วางแนวในการประพฤติปฏิบัติในการดำเนินชีวิตของประชาชนเป็นส่วนใหญ่ เช่น การยกย่องภาษาและหนังสือไทย ความเรียบร้อยในการแต่งกายตามสมัยนิยม การโอ้อวดอารีและช่วยเหลือผู้อื่น ทั้งนี้ ก็เพื่อที่จะสร้างวัฒนธรรมของไทย ให้ทัดเทียมกับอารยประเทศนั่นเอง ในขณะเดียวกันก็รักษาเอกลักษณ์ของชาติไว้ด้วย

รัฐนิยม ได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งในด้านความรู้สึกนึกคิด และในด้านการประพฤติ

ปฏิบัติของคนไทยอย่างกว้างขวาง “รัฐนิยมนี้เป็นเสมือนปกติของรัฐบาลที่ประชาชนจะต้องพร้อมใจกันยึดถือปฏิบัติ”^{๑๑}

ในประการที่สอง การฟื้นฟูวัฒนธรรมแห่งชาติ รัฐบาลได้พยายามสร้างวัฒนธรรมทางการเมืองแบบใหม่ขึ้นมา โดยออกพระราชบัญญัติบำรุงวัฒนธรรมแห่งชาติ พ.ศ. ๒๔๘๓^{๑๒} และจัดตั้งสภาวัฒนธรรมแห่งชาติตั้งขึ้นตามพระราชบัญญัติวัฒนธรรมแห่งชาติ พ.ศ. ๒๔๘๕ ประกอบด้วย สำนักวัฒนธรรมทางจิตใจ ทางระเบียบประเพณี ทางศิลปกรรมทางวรรณกรรม และสำนักวัฒนธรรมทางสตรี^{๑๓}

สำนักงานวัฒนธรรมทางจิตใจ ทำหน้าที่ดำเนินการสร้างชาติทางด้านจิตใจ โดยเน้นหนักในเรื่องปากท้อง ซึ่งถือว่ามีความสำคัญต่อจิตใจของประชาชน มีการส่งเสริมให้ประชาชนประกอบอาชีพ โดยตราพระราชบัญญัติต่าง ๆ เกี่ยวกับการจัดหางานให้ผู้ไร้อาชีพ และการควบคุมขอทาน คือ พยายามหางานให้คนทำ และส่งผู้ไร้อาชีพ ทุพพลภาพ วิกลจริต หรือไม่มีผู้อุปการะไปอยู่สถานสงเคราะห์ มีการเรียกร้องให้คนไทยใช้สิ่งของที่ผลิตจากภายในประเทศ รวมทั้ง ชักชวน

๙. คำปราศรัยของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ในวันที่ ๒๐ ตุลาคม ๒๔๘๓ ใน ทิเบก ชัยนาม, *ไทยกับสงครามโลกครั้งที่ ๒* (พระนคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๑๓), หน้า ๕๔.

๑๐. จุลลภ งามรอด, *op.cit.*, หน้า ๗๐.

๑๑. แดมสุข นุ่มนนท์, *op.cit.*, หน้า ๑๒๕.

๑๒. *ราชกิจจานุเบกษา*, เล่มที่ ๕๗, ๑๕ ตุลาคม ๒๔๘๓, หน้า ๕๑๗-๕๒๐ เล่มที่ ๕๘, ๒๓ กันยายน ๒๔๘๔, หน้า ๑๑๕๕-๑๑๕๘.

๑๓. ข้อความต่อไปนี้ โปรดศึกษาจาก แดมสุข นุ่มนนท์ *op.cit.*, หน้า ๑๒๘-๑๔๔.

ให้ ชาวไทย ขยันทำมาหากิน รู้จักค้าขาย และใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ เหล่านี้ เป็นต้น นอกจากนั้น ในการสร้างชาติทางจิตใจ รัฐบาลยังสนใจที่จะเสริมสร้างบุคลิกภาพของประชาชน โดยประกาศให้ชาวไทยเลิกนิยมการถือฤกษ์ยาม ในการประกอบกิจการต่าง ๆ และให้เลิกนิยมไสยศาสตร์ ซึ่งถือว่า เป็นของหลอกลวง เป็นอาทิ

สำนักงานวัฒนธรรมทางระเบียบประเพณี ทำหน้าที่ในการปรับปรุงระเบียบประเพณีต่าง ๆ เช่น การประกาศให้วันที่ ๒๔ มิถุนายน เป็นวันที่ ๑ มกราคม เป็นวันขึ้นปีใหม่ การมีพระราชกำหนดยกเลิกบรรดาศักดิ์ และยศข้าราชการพลเรือน การวางระเบียบให้คนไทยแต่งกายให้ถูกต้องตามแบบอารยะ เช่น ทุกคนจะต้องสวมหมวก โดยชี้ให้เห็นความสำคัญของหมวก ถึงขนาดที่ว่า “มาลानาไทยไปสู่มหาอำนาจ” รวมทั้งการห้ามมิให้ประชาชนกินหมาก และการมีพระราชกฤษฎีกาให้ประชาชนรักษามารยาทอันดีงามในที่สาธารณะ

สำนักงานวัฒนธรรมทางศิลปกรรม ทำหน้าที่ส่งเสริมศิลปกรรมที่มีเอกลักษณ์ของความ เป็นไทยจริง ๆ โดยการตั้งวิทยาลัยศิลปากรขึ้น มีการปรับปรุงศิลปพื้นบ้าน เช่น รำวงมาตรฐาน ข้าราชการสามารถหยุดงานทุกวัน พุธตอนบ่าย เพื่อซ้อมรำวงได้ รวมทั้ง มีการยกเลิกเครื่องดนตรีและการแสดงบางประเภทที่ไม่ใช่ของไทย

มาแต่เดิม เช่น กลองยาว ซออู้ ซอด้วง กับละครชาตรี ลิเก และหุ่นกระบอก เป็นต้น

สำนักงานวัฒนธรรมทางวรรณกรรม ทำหน้าที่แก้ไขวรรณกรรม และปรับปรุงภาษาไทย ให้ทันสมัยรัดกุม เรียบง่ายอ่านง่าย โดยตัดสระพยัญชนะที่ซ้ำและไม่งดงามออกเสีย โดยอ้างว่า ภาษาไทย เรียบง่าย มีตัวสะกดการันต์มาก บางคำต้องยืมมาจากภาษาอื่น จึงไม่เหมาะสมกับที่ไทยเป็นชาติเอกราช และมีวัฒนธรรมสูงส่ง นอกจากนั้น รัฐบาลยังได้วางหลักเกณฑ์ในการใช้สรรพนาม คำรับ คำปฏิเสธ คำปฏิเสธสถาน การตั้งข้อบุคคล

สำนักงานวัฒนธรรมของสตรี ทำหน้าที่ส่งเสริมฐานะของสตรีให้เท่าเทียมผู้ชาย เช่น มีการจัดตั้งกองทหารหญิง มีโรงเรียนนายร้อยหญิง และโรงเรียนนายสิบหญิง ในชีวิตสมรส ทางราชการออกคำสั่งให้ ชายยกย่องภรรยา ถ้าเป็นข้าราชการเกิดระหองระแหงกับภรรยาโดยไม่มีเหตุผล ถือว่าเป็นการผิดวินัย มีการตักเตือนไม่ให้สามีทุบตีว่าภรรยา มีการออกประกาศวัฒนธรรมของสามีภรรยา ที่จะพึงปฏิบัติต่อกัน

สภาวัฒนธรรมแห่งชาติได้รับการตั้งขึ้น เนื่องจากผู้นำต้องการจะสร้างให้สังคมไทย เป็นสังคมสมัยใหม่ มีวัฒนธรรมที่เจริญเท่าเทียมกับอารยะประเทศ โดยรักษาเอกลักษณ์ที่ติดามของชาติเอาไว้ ในขณะเดียวกันก็นำวัฒนธรรมใหม่ๆ เข้ามาใช้ “วัฒนธรรม” ณ ที่นี้ หมายถึง ทั้ง ความเจริญ และความนิยมไทย

ในระบอบเผด็จการ อำนาจของรัฐสามารถจะแทรกซึมเข้าไปมีอิทธิพลต่อการดำรงชีวิตของบุคคลได้ในทุกๆ ด้าน จะไม่มีขอบเขตที่แน่นอนว่า อำนาจทางการปกครองควรจะหยุดยั้งอยู่เพียงแค่นี้และสิทธิเสรีภาพส่วนบุคคลควรจะได้รับการปกป้องเพียงใด แม้แต่ชีวิตส่วนตัวภายในครอบครัว หรือเคหสถานของตนเอง ก็ยังไม่วายที่ปลอดพ้นไปจากการควบคุมหรืออิทธิพลของผู้นำ เมื่อเป็นเช่นนั้น ผู้นำในสมัยนั้นจึงมีบทบาทสำคัญในการกำหนดวิถีชีวิตของคนไทย ทั้งในทางการเมือง ทางสังคม และในทางวัฒนธรรม เพื่อสร้างวัฒนธรรมทางการเมืองของคนไทย ให้อยู่ในแนวที่ตนต้องการ โดยอาศัยลัทธิชาตินิยมเป็นเครื่องมือในการเปลี่ยนแปลงสิ่งเหล่านี้ เช่น ประเพณีของสังคม ความสัมพันธ์ในครอบครัว การแต่งกาย กีฬา ทรงผมสตรี การใช้ภาษาการตั้งชื่อบุคคล การร่ำ การจุมพิต ภรรยาการทักทายปราศรัยกัน การสะกดการันต์ และพยานุชนะไทย

ในประการที่สาม บทเพลงและบทละครปลุกใจ^{๑๔} นับเป็นมาตรการสำคัญอย่างหนึ่งที่สามารถน้อมนำให้มวลชนมีความรู้สึกนึกคิดคล้อยตามผู้นำได้เรื่อยมา แม้กระทั่งในยุคปัจจุบันรัฐบาลในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม

ได้ใช้บทเพลง และบทละครปลุกใจให้ประชาชนตื่นตัว รักชาติ ร่วมใจกันสร้างชาติ และอุทิศตนเองให้แก่ชาติ บุคคลสำคัญที่มีบทบาทในด้านนี้ได้แก่ หลวงวิจิตรวาทการ ซึ่งดังกล่าวช่วยปลุกความรู้สึกลัทธิชาตินิยมในหมู่คนไทยได้มาก เพราะได้แฝงลัทธิชาตินิยมเข้าไปในบทเพลงและบทละครเหล่านั้น

ปัจจุบัน บทเพลงและบทละครปลุกใจ ยังคงเป็นเครื่องมือที่มีประสิทธิภาพอย่างหนึ่ง ในการสร้างอุดมการณ์ทางการเมืองให้แก่คนไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เมื่อมีการเผยแพร่ด้วยสื่อมวลชน เช่น ทางวิทยุ และโทรทัศน์ การใช้บทเพลงปลุกใจก่อนการปฏิรูป วันที่ ๖ ตุลาคม ๒๕๑๙ นับเป็นสิ่งหนึ่งที่มีผลให้คนไทยมีอุดมการณ์ทางการเมืองแตกต่างกัน ตามความต้องการของกลุ่มต่างๆ มากขึ้น แม้ภายหลังการปฏิรูป กระทั่งรวมชาติไทยก็ได้มีความพยายามที่จะนำเพลงปลุกใจมาใช้เป็นเครื่องมือในการบรรลุเป้าหมายของทางราชการ คือ เพื่อให้เยาวชนรักถิ่นฐานบ้านเกิดของตน เช่นกัน^{๑๕} บทเพลงและบทละครปลุกใจจึงเป็นกลไกสำคัญ ในการน้อมนำจิตใจของมวลชน ที่ถูกนำมาใช้เสมอ ในการเมืองไทย

* ในประการที่สี่ การใช้คำขวัญ บทความ สุนทรพจน์ และคติเกี่ยวกับลัทธิชาตินิยม รัฐบาล

๑๔. ตัวอย่างของบทเพลงปลุกใจ มีอยู่ในจุลดา จอนรด, "กำเนิดและความเป็นมาของลัทธิชาตินิยมในประเทศไทย" (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๓), หน้า ๗๐-๗๔, ๑๐๔-๑๐๖, ๑๑๕-๑๑๘.

๑๕. สยามรัฐรายวัน, ๑๔ ธันวาคม ๒๕๑๙

สมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม มีการใช้คำขวัญ
บทความ สุนทรพจน์ และคติเกี่ยวกับลัทธิชาตินิยมกันมากมาย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง จอมพล ป.
เอง นับเป็นบุคคลหนึ่งที่แต่งคำขวัญโน้มน้าว
จิตใจของมวลชนขึ้นเอง เช่น “เป็นไทยพึงนิยม
ไทย” “คนที่ไม่รักชาติคือคนที่เกิดมารกโลก”
สำหรับในด้านบทความ จอมพล ป. เอง ก็เป็น
นักประชาสัมพันธ์สามารถเขียนบทความออก
อากาศ และลงหนังสือพิมพ์ โดยใช้นามปากกา
หลายอย่างด้วยกัน เช่น “สามัคคีไทย” “อกไก่”
“๒๑๗๕” และ “แม่สาย” เป็นต้น^{๑๖}

ในด้านสุนทรพจน์ นับว่า จอมพล ป.
พิบูลสงคราม เป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการ
ปลุกความรู้สึกชาตินิยมในหมู่คนไทย ส่วนใน
ด้านคติชาตินิยมนั้น ในวันที่ ๑๖ พฤษภาคม
พ.ศ. ๒๔๘๗ ทางสำนักนายกรัฐมนตรีได้ประ-
กาศใช้วีรกรรมของชาติไทย โดยแบ่งออกเป็น
๑๔ หัวข้อด้วยกัน แต่ละข้อเน้นถึงลัทธิชา-
ตินิยมอย่างชัดเจน เช่น ไทยรักชาติยิ่งชีวิต ไทย
เป็นชาติว่าตามกัน และเชื่อผู้นำ เป็นต้น ยิ่งกว่า
นั้น ยังมีการประกาศใช้ “คติ ๖ ประการของ
คนไทย” ซึ่งมีลักษณะในทำนองเดียวกัน เช่น
“ตัวตายดีกว่าชาติตาย” “ว่าจะไร่ว่าตามกัน”
 เป็นต้น^{๑๗}

ในประการที่ห้า การใช้สื่อมวลชน วิธีการทั้ง
สี่ประการข้างต้น ย่อมจะประสบความสำเร็จได้
ยาก ถ้าไม่อาศัยสื่อมวลชน สื่อมวลชนในสมัย
รัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม มีบทบาทอย่าง
กว้างขวางในการเผยแพร่ลัทธิชาตินิยม วิทยุ
และหนังสือพิมพ์ มีบทบาทสำคัญในการสร้าง
ประชาชาติ สื่อมวลชนนับเป็นเครื่องมือสำคัญที่
ช่วยกล่อมเกลาคิดจิตใจของคนไทย ให้มี
ความนิยมชมชอบและศรัทธาในตัวผู้นำ อีกทั้ง
สามารถเร้าใจให้ประชาชนเกิดความรักชาติ มี
ความเชื่อมั่นและทำตามผู้นำอย่างแข็งขัน นอก
จากนั้น สื่อมวลชนยังช่วยเผยแพร่รัฐนิยม
ระเบียบของสภากษัตริย์แห่งชาติ ตลอดจน
ช่วยเผยแพร่เพลงปลุกใจ คำขวัญ บทความ
สุนทรพจน์และคติเกี่ยวกับลัทธิชาตินิยมได้อย่าง
มีประสิทธิภาพ ตัวอย่างเช่น หนังสือพิมพ์ทุก
ฉบับในสมัยนั้นจะต้องลงคำขวัญในหน้าแรกของ
ตนโดยไม่ซ้ำกัน เช่น หนังสือพิมพ์ประมวลวัน
ใช้คำขวัญว่า “เชื่อผู้นำทำให้ชาติพ้นภัย” และ
หนังสือพิมพ์ไทยราษฎร์ใช้คำขวัญว่า “เชื่อพิบูล
สงครามชาติไม่แตกแยก” เป็นต้น^{๑๘}

ทางด้านวิทยุกระจายเสียงของกรมโฆษณา
การนั้น รายการที่มีบทบาทและอิทธิพลในการ
ช่วยสร้างความรู้สึกชาตินิยมของคนไทย คือ รายการ
การสนทนาระหว่างนายมัน ชูชาติ (นายสังข์

๑๖. แดมสุข นุ่มนนท์, *op. cit.*, หน้า ๑๒๓-๑๒๔.

๑๗. *Ibid.*, หน้า ๑๔๔-๑๔๕.

๑๘. *Ibid.*, หน้า ๑๒๒.

พัทธโนทัย) กับนายก รักษ์ไทย (นายกศักดิ์
คงศิริ)^{๑๙} รายงานนี้ เป็นกระบอกเสียงสำคัญ
ที่สุดของจอมพล ป. พิบูลสงคราม มีการพูดปลุก
ใจให้คนรักชาติ ด้วยการเร้าใจให้ประชาชนเชื่อ
และทำตามผู้นำ มีการพูดโน้มนำให้ประชาชน
คล้อยตามนโยบาย และการกระทำต่าง ๆ ของ
รัฐบาล เช่น ในระหว่างสงคราม ได้โจมตีฝ่าย
สัมพันธมิตรอย่างรุนแรง พร้อมทั้งสนับสนุน
ฝ่ายอักษะ จอมพล ป. พิบูลสงคราม ให้ความสำคัญ
กับรายงานนี้มาก ถึงกับส่งบทความมาให้อ่าน
เสมอ^{๒๐}

ข. ขบวนการเสรีไทย

ปรากฏการณ์ทางการเมืองที่สำคัญอีกประ
การหนึ่ง ในระหว่าง พ.ศ. ๒๔๘๒-๒๔๙๐ ก็คือ
ขบวนการเสรีไทย พ.ศ. ๒๔๘๔-๒๔๘๘ ขบวนการ
เสรีไทย เป็นองค์การใต้ดินซึ่งเกิดจากความ
ร่วมมือกันของคนไทย ทั้งภายในและภายนอก
ประเทศ ที่ไม่พอใจการที่กองทัพญี่ปุ่นได้เคลื่อน
กำลังเข้าสู่ประเทศไทย เมื่อวันที่ ๘ ธันวาคม
พ.ศ. ๒๔๘๔ จอมพล ป. พิบูลสงคราม ต้อง

ลงนามในกติกามิตรไมตรีทางทหารกับญี่ปุ่นใน
วันที่ ๒๑ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๘๔ และประกาศ
สงครามกับอังกฤษ และสหรัฐอเมริกา ใน
วันที่ ๒๕ มกราคม ๒๔๘๕^{๒๑} ขบวนการ
เสรีไทย ต้องการที่จะต่อต้านการรุกรานของ
ญี่ปุ่น และต่อต้านรัฐบาลไทยที่นำเอาอนาคต
ของชาติไปผูกพันกับประเทศฝ่ายอักษะ เพื่อ
รักษาเอกราชโดยสมบูรณ์ของประเทศ โดย
อาศัยความร่วมมือและความช่วยเหลือจากประ
เทศฝ่ายพันธมิตร คือ อังกฤษ และสหรัฐ
อเมริกา ทั้งในด้านการฝึกอาวุธยุทโธปกรณ์
และกำลังทหาร ทำให้ประเทศไทยสามารถ
หลุดพ้นจากฐานะของประเทศแพ้สงครามใน
สมัยสงครามโลกครั้งที่สองได้ ทั้ง ๆ ที่รัฐบาล
ไทยได้ประกาศสงครามกับประเทศมหาอำนาจ
ดังกล่าว^{๒๒}

การรวมตัวจัดตั้งขบวนการเสรีไทยอาจเกิด
จากความรู้สึกชาตินิยม ซึ่งมีอยู่ในหมู่คนไทย
ด้วยกันเองในระหว่างที่รู้สึกว่ามีภัยมาถึงตัว จึง
ร่วมแรงร่วมใจกันต่อต้านภัยอันนั้น^{๒๓} เป็น

๑๙. บทสนทนา นายมัน นายคง นั้น ปรากฏอยู่ในวารสารข่าวโฆษณาการ ปีที่ ๔ ฉบับที่ ๗ (กรกฎาคม ๒๔๘๔), หน้า ๑๗๗๑-๑๗๗๙ ฉบับที่ ๙ (กันยายน ๒๔๘๔), หน้า ๒๒๕๔-๒๓๐๘ ฉบับที่ ๑๐ (ตุลาคม ๒๔๘๔), หน้า ๒๕๒๔-๒๕๓๔ และปีที่ ๕ ฉบับที่ ๒ (มกราคม ๒๔๘๕), หน้า ๒๒๕-๒๓๐ ฉบับที่ ๓ (มีนาคม ๒๔๘๕), หน้า ๔๑๑-๔๑๕ ฉบับที่ ๔ (เมษายน ๒๔๘๕), หน้า ๕๔๒-๕๔๗ ฉบับที่ ๕ (พฤษภาคม ๒๔๘๕), หน้า ๗๑๗-๗๒๕ ฉบับที่ ๖ (มิถุนายน ๒๔๘๕), หน้า ๘๔๔-๘๕๓

๒๐. แกมสุข นุ่มนนท์, *op.cit.*, หน้า ๑๒๒-๑๒๓.

๒๑. ทิเรก ชัยนาม, *op.cit.*, หน้า ๑๑๑-๑๑๒ และ ๑๖๒.

๒๒. วิวัฒน์ มุ่งการดี, "ไทยและสหรัฐอเมริกาหลังสงครามโลกครั้งที่สอง," ใน *ความสัมพันธ์ระหว่างไทย กับ อเมริกา* (พระนคร : แพรวพิทยา, ๒๕๑๙), หน้า ๒๙๐

๒๓. กุลลดา เกษบุญชู, "การศึกษาประวัติศาสตร์ไทย ในก้นการเมืองระหว่างประเทศ," *วารสารสังคมศาสตร์*, ปีที่ ๔ ฉบับที่ ๒ (เมษายน), ๒๕๑๕, หน้า ๙๙.

ความรู้สึกที่แตกต่างไปจากลัทธิชาตินิยมที่ผู้นำสร้างขึ้น เพื่อผลประโยชน์ในทางการเมือง การที่ญี่ปุ่นสัญญาว่า “จะเคารพอเอกราชอธิปไตย และเกียรติศักดิ์ของไทย”^{๒๔} ในขณะที่กองทหารของญี่ปุ่นยังคงอยู่ในประเทศไทย และมีอิทธิพลอยู่เหนือรัฐบาลไทยอยู่นั้น ย่อมถือไม่ได้ว่าขณะนั้นประเทศไทยมีเอกราชโดยสมบูรณ์ ยิ่งกว่านั้น การที่ทหารญี่ปุ่นยกกำลังเข้าสู่ประเทศไทย ก็ทำให้ทหาร ตำรวจ และประชาชนเสียชีวิตไปในการต่อต้านไม่ใช่น้อย^{๒๕} เอกราชและอธิปไตยของชาติจึงได้รับความกระทบกระเทือน^{๒๖}

สาเหตุอีกประการหนึ่ง ของการก่อตั้งขบวนการเสรีไทย อาจเกิดจากการยึดมั่นในอุดมการประชาธิปไตย เพราะชนชั้นนำในขบวนการดังกล่าวส่วนใหญ่เป็นพวกปัญญาชน ที่รับการศึกษาหรือกำลังศึกษาในต่างประเทศ ทั้งในสหรัฐอเมริกาและในยุโรป จึงต้องการที่จะเข้ากับฝ่ายพันธมิตร ซึ่งเป็นประเทศประชาธิปไตย และต่อต้านญี่ปุ่น ซึ่งเป็นประเทศเผด็จการ ดังคำให้การของ นายปรีดี พนมยงค์ หัวหน้าใหญ่ของขบวนการเสรีไทย ที่กล่าวว่า “ข้าพเจ้า

และเพื่อนฝูงสนิทสนม ต่างมีความเห็นร่วมกัน ที่จะถืออุดมคติ ในทางประชาธิปไตย... และเห็นว่าถึงแม้ฝ่ายใดจะทำขึ้นโดยเป็นศัตรูต่อประชาธิปไตยแล้ว เราจะต่อสู้เพื่ออุดมคติของเรา”^{๒๗}

นายปรีดี พนมยงค์ ได้ระบุถึงวัตถุประสงค์ ที่มีขอบเขตจำกัดของขบวนการเสรีไทยไว้ว่า “เป็นการร่วมงานกันประกอบกิจ เพื่อให้ประเทศชาติได้กลับคืนสถานะก่อนวันที่ ๘ ธันวาคม ๒๔๘๔”^{๒๘} ดังนั้นเมื่อสงครามโลกครั้งที่สองยุติลง ขบวนการเสรีไทยก็หมดหน้าที่ลง และยุบตัวเอง ในวันที่ ๒๖ กันยายน พ.ศ. ๒๔๘๘ ดังคำปราศรัยของนายปรีดีในวันนั้นว่า “การกระทำของเสรีไทยมิได้ทำเพื่อประโยชน์ของบุคคล หรือหมู่คณะใด แต่ทำไปเพื่อผลประโยชน์ของคนไทยทั้งหมด”^{๒๙}

ในด้านการจัดองค์การของขบวนการเสรีไทยนั้น ในตอนแรก ๆ ยังไม่มีการรวมตัวกันเป็นปีกแผ่นนัก แม้ว่าความรู้สึกต่อต้านญี่ปุ่นจะเกิดขึ้นในขณะญี่ปุ่นเหยียบย่างเข้ามาในผืนแผ่นดินไทยแล้ว สำหรับคนไทยในสหรัฐอเมริกาได้พยายามจัดกลุ่มต่อต้านญี่ปุ่นขึ้น โดย

๒๔. คีเรก ชัยนาม, *op.cit.*, หน้า ๑๔๐.

๒๕. พูนศักดิ์ ศักดานุวัฒน์, *ขบวนการเสรีไทย* (พระนคร : พิบูลสาสน์, ๒๕๑๖), หน้า ๑๔-๓๖.

๒๖. ทวี บุญเอก, “ข้อเท็จจริงเพิ่มเติมเกี่ยวกับเหตุการณ์ในประเทศไทย ในระหว่างมหาสงครามโลกครั้งที่สอง,” ใน คีเรก ชัยนาม, *op.cit.*, หน้า ๒๐๒.

๒๗. ปรีดี พนมยงค์, *เบื้องหลังการก่อตั้งขบวนการเสรีไทย* (พระนคร : สันติธรรม, ๒๕๑๗), หน้า ๑๙.

๒๘. คีเรก ชัยนาม, *op.cit.*, หน้า ๑๗๗.

๒๙. นายฉันทนา (นามแฝง), *X.O. GROUP* (พระนคร : สำนักพิมพ์ก้าวหน้า ๒๕๐๗), หน้า ๔๔๙.

อาศัยสถานทูต ส่วนคนไทยในอังกฤษก็มีการเคลื่อนไหว ทำนองไม่เห็นด้วยกับรัฐบาล และภายในประเทศเองก็มีการจัดตั้งกลุ่มต่อต้านญี่ปุ่นขึ้น เช่น มีองค์การกู้ชาติภายใต้การนำของนายกำจัด พลังกูร^{๓๐}

บุคคลที่มีบทบาทสำคัญในการรวบรวมบุคคลและกลุ่มต่าง ๆ ได้ คือ นายปรีดี พนมยงค์ ซึ่งใช้นามแฝงในการปฏิบัติงานว่า Ruth ผู้เป็นหัวหน้าใหญ่ของขบวนการเสรีไทย ในขณะนั้นบุคคลผู้นี้ดำรงตำแหน่งเป็นผู้สำเร็จราชการแผ่นดิน เป็นผู้ที่เคยได้รับการยกย่องว่า เป็นมันสมองของคณะราษฎร อีกทั้งมีเพื่อนฝูงและผู้ที่ให้การเคารพนับถือที่เป็นข้าราชการระดับสูงของประเทศอยู่มากมาย จึงช่วยให้สามารถรวบรวมคนต่อต้านญี่ปุ่นได้อย่างมีประสิทธิภาพ และสามารถขยายสมาชิกของขบวนการออกไปอย่างกว้างขวาง

สำหรับหน่วยเสรีไทยในประเทศ ประกอบด้วยฝ่ายต่าง ๆ ดังนี้ คือ^{๓๑}

๑. กองบัญชาการ มีนายปรีดี พนมยงค์ เป็นหัวหน้าใหญ่ รับผิดชอบในด้านนโยบาย และการปฏิบัติงานทั่วประเทศ ตั้งอยู่ที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมือง

๒. กองกลาง มีนายดิเรก ชัยนาม เป็น เป็นหน่วยงานหลักของขบวนการ ฝ่ายพลพรรค

หัวหน้า และนายวิจิตร ลุลิตานนท์ เป็นผู้ช่วย

๓. ฝ่ายการเงินและพลธิการ มีนาย วิจิตร ลุลิตานนท์ เป็นหัวหน้า

๔. ฝ่ายตำรวจ มีหลวงอดุลย์ เดชจรัส เป็นหัวหน้า และดำรงตำแหน่งรองหัวหน้าขบวนการเสรีไทยด้วย

๕. ฝ่ายทหารบก มีหลวงสินาดโยธารักษ์ เป็นหัวหน้า

๖. ฝ่ายทหารเรือ มีหลวงสังวรณยุทธกิจ เป็นหัวหน้า

๗. ฝ่ายรับส่งทางบก มีนายสะพรั่ง เทพหัสดิน เป็นหัวหน้า

๘. ฝ่ายรับส่งทางเรือ มีหลวงสังวรณยุทธกิจ เป็นหัวหน้า

๙. ฝ่ายเศรษฐกิจและการคลัง มีนายทวี ตะเวทิกุล เป็นหัวหน้า

๑๐. ฝ่ายอาสาพลเรือน มี หลวงศุภชลาศัย เป็นหัวหน้า

๑๑. ฝ่ายพลพรรค มีนายทวี บุญยเกตุ เป็นหัวหน้า และเป็นผู้ติดต่อกับรัฐบาล

๑๒. ฝ่ายสืบราชการลับ วิทยุสื่อสาร การรับส่งคน และการจ่ายอาวุธ มีนายชาญ บุนนาค เป็นหัวหน้า

ฝ่ายพลพรรค และฝ่ายสืบราชการลับ ถือ

๓๐. ทวี บุญยเกตุ, *op.cit.*, หน้า ๑๔๔-๑๔๖ และนายฉันทนา, *op.cit.*, หน้า ๖๕-๘๓.

๓๑. พูนศักดิ์ ตักกานันท์ *op.cit.*, หน้า ๑๖๔-๑๖๕.

จัดตั้งขึ้นเพื่อเตรียมการรบ โดยมีเจ้าหน้าที่ฝ่ายสัมพันธมิตรเป็นผู้ฝึกให้ ฝ่ายพลพรรคมีอยู่ตามจังหวัดต่าง ๆ หนึ่งหน่วย จะมีพลพรรคประมาณ ๕๐๐ คนขึ้นไป และมีอยู่ประมาณ ๒๕ หน่วย ส่วนฝ่ายสืบราชการลับ มีหน้าที่รายงานความเคลื่อนไหวต่าง ๆ ของกองทัพญี่ปุ่น ให้แก่ฝ่ายสัมพันธมิตร^{๓๒}

ขบวนการเสรีไทยในประเทศ ก่อนข้างมีระเบียบวินัย และมีมาตรการรักษาความลับที่เคร่งครัด ทุกหน่วยงานต่างเป็นอิสระและขึ้นตรงต่อกองบัญชาการในพระนคร ในกรณีที่ถูกจับได้ จะต้องรับผิดชอบตัวเอง โดยปลื๊กตัวออก เพื่อรักษาองค์การใหญ่เอาไว้^{๓๓} สมาชิกขององค์การแต่ละคนจะไม่ทราบว่ นอกจากเขาภาระของเขา และนายปรีดี พนมยงค์แล้ว ยังมีคนอื่น ๆ ที่ทำหน้าที่อะไรอีก เว้นแต่ผู้นั้นจะเข้ามาเกี่ยวข้องกับเขาโดยเฉพาะ^{๓๔}

สำหรับหน่วยเสรีไทยในสหรัฐอเมริกา มีหม่อมราชวงศ์ เสนีย์ ปราโมช เอกอัครราชทูตไทยประจำสหรัฐอเมริกาในสมัยนั้น เป็นหัวหน้า ได้ชักชวนให้คนไทยต่อต้านญี่ปุ่น โดยอาศัยวิทยุกระจายเสียงของฝ่ายสัมพันธมิตร รวมทั้งได้ใช้ความพยายามให้ชาวอเมริกันเห็นใจใน

ชะตากรรมของคนไทย สมาชิกของขบวนการเสรีไทยในอเมริกา ได้สมัครเข้าเป็นทหารในกองทัพอเมริกัน และในที่สุดจัดตั้งเป็นหน่วยทหารไทยขึ้น รุ่นแรก ถูกส่งมาทางประเทศจีน เพื่อจะเข้ามาดำเนินการภายในประเทศ ส่วนรุ่นหลังมาทางประเทศอินเดีย เพื่อเข้ามาสืบเหตุการณ์ในประเทศไทยให้ฝ่ายสัมพันธมิตร ขบวนการเสรีไทยในอเมริกาไม่ทราบความเคลื่อนไหวของขบวนการเสรีไทยในประเทศ จนกระทั่งถึงปี พ.ศ. ๒๔๘๖ จึงสามารถติดต่อประสานงานกันได้^{๓๕} หน่วยเสรีไทยในอเมริกา มีสมาชิกที่เป็นนักเรียนไทยในอเมริกา ๘๗ คน และเป็นเจ้าหน้าที่สถานทูตอีก ๔ คน รวมทั้งหมด ๙๑ คน^{๓๖}

ส่วนหน่วยเสรีไทยในอังกฤษนั้น กลุ่มผู้ที่ต่อต้านญี่ปุ่นในอังกฤษยังไม่มีหัวหน้า ได้เชิญหม่อมราชวงศ์ เสนีย์ ปราโมช เดินทางไปรับเข้าเป็นอาสาสมัครของหน่วยเสรีไทยในสหรัฐอเมริกา นายมณี สาณะเสน ได้เป็นตัวแทนเข้าไปช่วยดำเนินการจัดตั้งขบวนการขึ้น ส่วนหนึ่งของเสรีไทยในอังกฤษ ได้สมัครเข้าเป็นทหารในกองทัพอังกฤษ ส่วนที่เหลือ ทำหน้าที่ช่วยเหลือกองทัพอังกฤษด้านอื่น ๆ ในตอนแรกเสรีไทยที่

๒๓. ทวี บุญยเกตุ, *op.cit.*, หน้า ๒๐๗-๒๑๑

๓๓. พูนศักดิ์ ศักดานุวัฒน์, *op.cit.*, หน้า ๑๖๔.

๓๔. นายฉันทนา (นามแฝง), *op.cit.*, หน้า ๔๖-๔๗.

๓๕. เสนีย์ ปราโมช, “ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับอเมริการะหว่างสงครามโลกครั้งที่ ๒,” ใน *ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับสหรัฐอเมริกา*, หน้า ๑๗๔-๒๐๒.

เข้าไปเป็นทหารในกองทัพอังกฤษ ถูกส่งไปอยู่หน่วยโยธาเพราะยังถือว่าเป็นชนชาติศัตรูอยู่ภายหลังจึงได้แยกย้ายไปปฏิบัติงานตามพื้นที่ต่างๆ ในอินเดีย เช่น การส่งวิทยุกระจายเสียง การช่วยทำแผนที่ การฝึกการรบ การฝึกการรบแบบกองโจร และถูกส่งเข้ามาปฏิบัติงานในประเทศไทย โดยประสานงานกับขบวนการเสรีไทยภายในประเทศ หน่วยเสรีไทยในอังกฤษมี ๕๔ คน เป็นทหาร ๓๗ คน และไม่เป็นทหาร ๑๗ คน^{๓๖}

กล่าวโดยทั่วไปแล้ว สมาชิกของขบวนการเสรีไทย มีทั้ง ทหารบก ทหารเรือ ทหารอากาศ พ่อค้า คหบดี ผู้แทนราษฎร นิสิตนักศึกษา ข้าราชการพลเรือน ครู กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน และประชาชน^{๓๗} นอกจากนั้น ก็มีเจ้านายในราชวงศ์บางพระองค์รวมอยู่ด้วย^{๓๘} สำหรับจำนวนสมาชิกนั้น ปรากฏว่าในวันที่ญี่ปุ่นยอมจำนน พ.ศ. ๒๔๘๘ ขบวนการเสรีไทย มีพลพรรคติดอาวุธทันสมัยประมาณ ๔๕,๐๐๐ ถึง ๕๐,๐๐๐ คน ทั้งนี้ไม่นับหน่วยต่อต้านอิสระบางหน่วย กำลังทหารบางภาคที่ยังไม่พร้อม และพลพรรคที่สมัครใหม่ ขบวนการเสรีไทยได้ตั้งเป้าหมายไว้ว่า จะสามารถ

รวมกำลังพลในการต่อสู้กับญี่ปุ่นในวาระสุดท้ายประมาณไม่ต่ำกว่า ๑,๖๐๐,๐๐๐ คน^{๓๙}

ขบวนการเสรีไทย ได้ปฏิบัติงานร่วมกับกองทัพของประเทศสัมพันธมิตรในประเทศอินเดียอย่างใกล้ชิด คือ กับกองกำลัง Force 136 ของอังกฤษ และหน่วย O.S.S- ของสหรัฐได้ปฏิบัติงานสำคัญ ๆ เช่น ดำเนินการทางการทูตเพื่อให้ฝ่ายสัมพันธมิตรยอมรับฐานะของขบวนการเสรีไทย เรียกร้องให้ประชาชนชาวไทยต่อต้านญี่ปุ่น ช่วยสืบราชการลับ เตรียมการต่อสู้กับญี่ปุ่น ลอบจู่โจมหรือทำลายชีวิตและทรัพย์สินของทหารญี่ปุ่น เป็นต้น สำหรับแผนการขั้นสุดท้ายของขบวนการเสรีไทยก็คือ เมื่อถึงวันใด-เดย์ ที่ฝ่ายสัมพันธมิตรพร้อมที่จะรบขึ้นแตกหักและพรรคของเสรีไทย และหน่วยทหารตำรวจในประเทศ จะทำการรบบ่วมกับกองทัพสัมพันธมิตร^{๔๐}

อย่างไรก็ตาม การปฏิบัติงานตามแผนขั้นสุดท้ายของขบวนการเสรีไทยได้ถูกระงับไป เนื่องจากญี่ปุ่นได้ยอมแพ้ต่อฝ่ายสัมพันธมิตรอย่างไม่มีเงื่อนไข ในวันที่ ๒ กันยายน พ.ศ. ๒๔๘๘ โดย

๓๖. พิศาล สุขุมวิท, “การปฏิบัติงานในระหว่างและหลังสงครามโลกในแคนาดาในนิวเคลซีและในสหรัฐอเมริกา,”

ใน คิเรก ชัยนาม’ *op. cit.*, หน้า ๒๖๘-๒๖๙.

๓๗. ปวย อึ้งภากรณ์, “ทหารชั่วคราว,” ใน คิเรก ชัยนาม, *op. cit.*, หน้า ๒๑๕-๒๑๖.

๓๘. ทวี บุณยเกตุ, *op. cit.*, หน้า ๑๘๑.

๓๙. คิเรก ชัยนาม, *op. cit.*, หน้า ๑๘๑.

๔๐. นายฉันทนา (นามแฝง), *op. cit.*, หน้า ๓๔๕-๓๔๖.

๔๑. ทวี บุณยเกตุ, *op. cit.*, หน้า ๓๒๒-๓๒๓ กับ เนตร เชมะโยธิน, “งานของเสรีไทยในประเทศ” ใน *เบื้องแรกประชาธิปไตย* (พระนคร : มิกรนา. ๒๕๑๖), หน้า ๔๐๗-๔๑๐.

ในวันที่ ๑๖ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๘๘ ฝ่ายไทยได้ประกาศสันติภาพมีข้อความว่า การประกาศสงครามกับอังกฤษและอเมริกา รวมทั้งการกระทำทั้งหลายอันเป็นปฏิปักษ์ต่อฝ่ายสัมพันธมิตรที่แลแล้วมา เป็นการกระทำที่ผิดจากเจตจำนงค์ของคนไทย และขัดต่อรัฐธรรมนูญ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการประกาศสงครามนั้นเป็นโมฆะและไม่ผูกพันกับประชาชนชาวไทย^{๔๒}

มีผู้ยกย่องการปฏิบัติงานของขบวนการเสรีไทย ว่า “ละเอียด ประณีต มิดชิด และเสี่ยงอันตรายยิ่งกว่าสมัชชาปฏิวัติเปลี่ยนแปลงการปกครอง ใน พ.ศ. ๒๔๗๕ หลายสิบเท่า”^{๔๓} และการกระทำของขบวนการเสรีไทยมิได้เป็นเพื่อประโยชน์ส่วนตัว หากแต่เพื่อผลประโยชน์ของคนไทยทั้งมวล^{๔๔} แต่เมื่อสงครามสิ้นสุดลง สมาชิกขบวนการเสรีไทยก็ถูกคนบางกลุ่ม ตั้งข้อรังเกียจว่า เคยทำงานให้เสรีไทย หรืออีกนัยหนึ่งก็คือเป็นพรรคพวกของนายปรีดี พนมยงค์ ซึ่งถือว่าเป็นฝ่ายตรงข้ามของตน^{๔๕}

ค. นโยบายและความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ

พ.ศ. ๒๔๘๒-๒๔๙๐

การดำเนินนโยบายและความสัมพันธ์ระหว่างประเทศของไทย ในช่วงนี้ ส่วนใหญ่ขึ้นอยู่กับมหาอำนาจโดยตลอด เริ่มต้นจากการถอนนโยบาย

เป็นกลางระหว่างปี พ.ศ. ๒๔๘๒ ถึงพ.ศ. ๒๔๘๔ แต่การถอนนโยบายเป็นกลางดังกล่าวนั้น ย่อมดำรงอยู่ไม่ได้ ถ้าประเทศมหาอำนาจไม่ให้การยอมรับหรือสนับสนุนอย่างจริงจัง การแทรกแซงของญี่ปุ่น ในระยะต่อมา ระหว่างพ.ศ. ๒๔๘๔ ถึง พ.ศ. ๒๔๘๘ ทำให้ประเทศไทยต้องเปลี่ยนนโยบายไปเข้ากับประเทศฝ่ายอักษะ เพื่อความอยู่รอดของตนเอง แต่ภายหลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ ระหว่าง พ.ศ. ๒๔๘๘ ถึง พ.ศ. ๒๔๙๐ ประเทศไทยต้องหันไปเข้ากับฝ่ายสัมพันธมิตร เพื่อให้ได้พ้นจากสภาพของประเทศที่แพ้สงคราม และถูกยึดครอง จากฝ่ายหลังนั้นนโยบายและความสัมพันธ์ระหว่างประเทศเหล่านี้ เป็นสิ่งยืนยันหลักการและความเป็นจริงอยู่อย่างหนึ่งว่าทุก ๆ ประเทศ ย่อมจะดำเนินนโยบายการเมืองระหว่างประเทศ เพื่อผลประโยชน์แห่งชาติของตนให้มากที่สุด

ในระยะของการดำเนินความเป็นกลางนั้น ประเทศไทยมีความมุ่งหมายที่จะปฏิบัติต่อทุกประเทศโดยเท่าเทียมกัน มากกว่าที่จะถือความเป็นกลางแบบไม่ผูกพันกับฝ่ายใด (non-alignment) หรือความเป็นกลางแบบวางเฉยต่อสถานการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในโลก เริ่มจาก การประกาศพระบรมราชโองการให้ปฏิบัติตามความเป็นกลาง

๔๒. ทวี บุญเอก, *op. cit.*, หน้า ๗๒๔.

๔๓. นายฉันทนา (นามแฝง), *op. cit.*, หน้า ๕๔.

๔๔. *Ibid.*, หน้า ๕๔๔.

๔๕. กีรติ ชัยนาม, *op. cit.*, หน้า ๑๘๐.

ในวันที่ ๕ กันยายน พ.ศ. ๒๔๘๒^{๔๖} แสดงถึงเจตนารมณ์ที่ชัดเจนของรัฐบาลไทย โดยระบุให้คนไทย และผู้ที่อยู่ในประเทศไทยทั้งหมด รักษาความเป็นกลางและเที่ยงธรรมในระหว่างที่มีสถานะสงครามโลก ซึ่งได้เริ่มขึ้นทางด้านยุโรป โดยที่เยอรมันเข้าตีโปแลนด์ ในวันที่ ๑ กันยายน พ.ศ. ๒๔๘๒ และต่อมาอีก ๒ วัน อังกฤษและฝรั่งเศสได้ประกาศสงครามกับเยอรมัน^{๔๗}

ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๔๘๓ หลังจากสงครามในยุโรปได้เริ่มขึ้นแล้ว อัครราชทูตฝรั่งเศสในประเทศไทย ได้ติดต่อขอทำสัญญาไม่รุกรานกับรัฐบาลไทย ฝ่ายไทยไม่ขัดข้อง และเพื่อแสดงว่าไทยจะรักษาความเป็นกลาง กระทั่งต่างประเทศจึงได้ยื่นบันทึกช่วยจำ ไปยังอัครราชทูตของอังกฤษและญี่ปุ่นในกรุงเทพฯ เพื่อชักจูงให้ประเทศทั้งสองร่วมทำกติกาไม่รุกรานกับรัฐบาลไทยด้วย ในที่สุดได้มีการลงนามใน กติกาสัญญาไม่รุกรานกันระหว่างประเทศไทยกับสาธารณรัฐฝรั่งเศส กับ กติกาสัญญาไม่รุกรานกันระหว่างประเทศไทย กับ สหราชอาณาจักรแห่งบริเตนใหญ่และไอร์แลนด์เหนือ^{๔๘} ในกรุงเทพฯ เมื่อวันที่ ๑๒ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๘๓ และในวันเดียวกันนั้น ก็ได้มีการลงนามในสนธิสัญญา

ระหว่างประเทศไทยกับประเทศญี่ปุ่น ว่าด้วยการจำเริญ สัมพันธไมตรี และต่างเคารพบูรณภาพอาณาเขตแห่งกันและกันที่กรุงโตเกียว^{๔๙}

ในตอนแรกนั้น ญี่ปุ่นไม่ค่อยจะเต็มใจร่วมทำสัญญากับฝ่ายไทยนัก เพราะขัดกับนโยบายการรุกรานของตน ยิ่งกว่านั้น ญี่ปุ่นยังเกรงว่าฝ่ายอักษะจะเข้าใจผิด แต่ด้วยการชักจูงของฝ่ายไทย จึงได้มีการลงนามกันดังกล่าว และมีการให้สัตยาบันกันในวันที่ ๒๓ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๘๓ ส่วนกับอังกฤษนั้น ได้มีการให้สัตยาบันในวันที่ ๓๑ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๘๓ ทั้งนี้ เพื่อเป็นหลักประกันของความมั่นคงร่วมกันด้วย^{๕๐} แต่กับฝรั่งเศส ไม่ได้มีการทำสัตยาบันต่อกัน เพราะเกิดกรณีพิพาทในเรื่องดินแดนกันเสียก่อน

การที่ประเทศไทย ยอมลงนามในกติกาสัญญาไม่รุกรานกับฝรั่งเศสในตอนแรก เพราะฝ่ายหลังนี้ตกลงในหลักการที่จะแก้ไขเรื่องเขตแดนระหว่างไทยกับอินโดจีนของฝรั่งเศสตามที่ไทยเรียกร้อง หลังจากนั้นไทยได้ติดต่อขอให้ฝรั่งเศสร่วมทำสัตยาบัน แต่ฝรั่งเศสขอผลัดผ่อนเรื่อยมา จนกระทั่งญี่ปุ่นส่งทหารเข้าอินโดจีนของฝรั่งเศสไว้ได้ ฝ่ายไทยเกรงว่าดินแดนของไทยที่ถูกฝรั่งเศสช่วงชิงไปในอดีต จะตกเป็น

๔๖. ราชกิจจานุเบกษา, เล่มที่ ๕๖ ๕ กันยายน ๒๔๘๒, หน้า ๖๘๖-๖๘๗.

๔๗. กิเรก ชัยนาม, *op. cit.*, หน้า ๖.

๔๘. ราชกิจจานุเบกษา, เล่มที่ ๕๗, ๒ กันยายน ๒๔๘๓, หน้า ๓๕๕-๓๖๐.

๔๙. ราชกิจจานุเบกษา, เล่มที่ ๕๗, ๒๔ ธันวาคม ๒๔๘๓, หน้า ๔๔๔-๔๔๕ และโปรดศึกษาจาก กิเรก ชัยนาม *op. cit.*, หน้า ๒๔-๒๘.

๕๐. ปอ ธัชชัย *op. cit.*, หน้า ๖๑-๖๒.

ของญี่ปุ่น จึงยืดเวลาการให้สัตยาบันออกไป เมื่อรัฐบาลฝรั่งเศสเสนอให้สนธิสัญญาไม่รุกรานกันดังกล่าว มีผลบังคับใช้ได้โดยไม่ต้องรอให้มีการแลกเปลี่ยนสัตยาบัน ฝ่ายไทยก็ต้องง้อใจสองประการ คือ ขอให้ฝรั่งเศสยอมนถือน้ำโขงร้องน้ำลึกเป็นเขตแดนต้นแม่น้ำโขง และให้ฝรั่งเศสคืนดินแดนฝั่งตะวันตกของแม่น้ำโขงตรงข้ามหลวงพระบางและปากเซให้ไทย นอกจากนี้หากมีการเปลี่ยนแปลงอำนาจยุโรปโดยอินโดจีน ยังขอให้ฝรั่งเศสคืนดินแดนลาวและเขมรด้วย ฝรั่งเศสปฏิเสธเงื่อนไขดังกล่าว แต่ก็ยอมที่จะเจรจาเกี่ยวกับเส้นแบ่งเขตแดนเสียใหม่^{๕๑}

ท่าทีของฝรั่งเศสดังกล่าว ทำให้ฝ่ายไทยไม่พอใจ ประกอบกับในขณะนั้น รัฐบาลไทยมีนโยบายที่เน้นหนักทางด้านชาตินิยมรุนแรง การเรียกร้องดินแดนคืนจึงขยายตัวออกไปอย่างกว้างขวางภายใต้การนำของจอมพล ป. พิบูลสงคราม^{๕๒} ด้วยเหตุนี้ ภายหลังจากที่มีการปะทะกันตามพรมแดนในเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๘๓ ไทยจึงเข้าไปรบกับฝรั่งเศสในอินโดจีน และสามารถยึดครองพื้นที่ได้หลายแห่ง แต่ในที่สุดทั้งสองฝ่ายก็ยอมรับการประนีประนอมของญี่ปุ่น โดยการลงนามในอนุสัญญา

สันติภาพ ระหว่างประเทศไทยกับฝรั่งเศส วันที่ ๙ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๘๔ มีผลให้ไทยได้ดินแดนเพิ่มขึ้น และเพื่อตอบแทนการใกล้เคียงของญี่ปุ่นประเทศทั้งสองได้ให้สัญญากับญี่ปุ่นว่าจะไม่ทำความตกลงร่วมมือกับประเทศอื่น ๆ ในสภาพที่ขัดกับญี่ปุ่น^{๕๓}

เกี่ยวกับการเรียกร้องดินแดนของไทยนี้ ในตอนแรกอังกฤษไม่ค่อยเห็นด้วย แต่ต่อมากลับเห็นด้วยเมื่อเห็นว่า ถ้าฝรั่งเศสจะถอนตัวออกจากอินโดจีน อังกฤษอาจจะให้ดินแดนนั้นตกแก่ฝ่ายไทยมากกว่าตกอยู่ในมือของญี่ปุ่น ส่วนอเมริกาไม่เห็นด้วยที่ไทยขอคืนแดนในขณะนั้น หากต้องการให้เจรจากันภายหลังสงครามโลกสิ้นสุดลง^{๕๔}

การรักษาความเป็นกลางและเอกราชของไทย อีกประการหนึ่งได้แก่ความพยายามในการขอความช่วยเหลือจากอังกฤษ และสหรัฐอเมริกา ทั้งในทางการเมืองและยุทธปัจจัย แต่สหรัฐอเมริกาไม่ไว้วางใจ เพราะเห็นว่าไทยมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับญี่ปุ่น และถ้าช่วยเหลือไทยก็เท่ากับยอมรับว่าการที่ไทยได้ดินแดนในอินโดจีน โดยความช่วยเหลือของญี่ปุ่นเป็นการถูกต้องยิ่งกว่านั้น ยิ่งเกรงว่าญี่ปุ่นอาจยึดเอา

๕๑. สุจิตรา สุวิเชียร (แปล), “สัมพันธภาพไทย-อเมริกันระหว่างสงครามโลกครั้งที่ ๒,” *ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับสหรัฐอเมริกา*, หน้า ๒๔๕-๒๔๘.

๕๒. คีเรก ชัยนาม, *op.cit.*, หน้า ๕๒

๕๓. ปอ ธัชชัย, *op.cit.*, หน้า ๖๖-๖๗

๕๔. คีเรก ชัยนาม, *op.cit.*, หน้า ๘๔-๘๕

ยุทธปัจจัยไปเป็นประโยชน์ได้ด้วย ส่วนอังกฤษถึงแม้ว่าอยากจะช่วยเหลือไทย เพราะมีดินแดนตอนใต้ของประเทศไทยอยู่ แต่ก็ไม่สามารถช่วยได้เนื่องจากมีภาระในการรบอยู่หลายด้าน^{๕๕} ทำให้ไทยต้องเตรียมต่อต้านการรุกรานของญี่ปุ่นด้วยลำพังตนเองโดยออกพระราชบัญญัติกำหนดหน้าที่คนไทยในเวลารบ ในเดือนกันยายน พ.ศ. ๒๔๘๔ เรียกร้องให้ประชาชนต่อต้านข้าศึกที่จะเข้ามาทุกวิถีทาง^{๕๖}

สำหรับ นโยบายและความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ ในระยะที่เข้าร่วมกับประเทศญี่ปุ่นซึ่งเป็นฝ่ายอักษะ พ.ศ. ๒๔๘๔ ถึง พ.ศ. ๒๔๘๘ นั้น ไทยเปลี่ยนจากการดำเนินนโยบายเป็นกลาง ไปเข้ากับฝ่ายอักษะอย่างเต็มที่

ในประการแรก ได้มีการเซ็นสัญญาอนุญาตให้ทหารญี่ปุ่นใช้เมืองไทยเป็นทางผ่านเพื่อจะเข้าไปตีพม่าและมลายูของอังกฤษ ในวันที่ ๘ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๘๔ เนื่องจากในวันดังกล่าวญี่ปุ่นได้ยกกำลังทหารเข้าสู่ประเทศไทยทางฝั่งทะเลภาคใต้ จึงเกิดการสู้รบกันขึ้นต่างฝ่ายต่างก็เสียชีวิตลงเป็นจำนวนไม่น้อย ในที่สุดรัฐบาลไทยก็ประกาศหยุดยิงและอนุญาตให้กองทัพญี่ปุ่นใช้ประเทศไทยเป็นทางผ่านได้ โดยญี่ปุ่น

สัญญาว่าจะเคารพเอกราชอธิปไตย และเกียรติศักดิ์ของไทย^{๕๗}

ในระยะที่สอง การลงนามในกติกาสัญญามิตรไมตรีระหว่างไทยกับญี่ปุ่น^{๕๘} วันที่ ๒๑ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๘๔ นับเป็นการดำเนินนโยบายก้าวสำคัญของไทย ที่ทำให้ประเทศก้าวไปอยู่ฝ่ายประเทศอักษะโดยสมบูรณ์ สนธิสัญญาดังกล่าวระบุว่า ถ้าหากประเทศคู่สัญญาทำสงครามกับประเทศอื่น อีกประเทศหนึ่งจะให้ความช่วยเหลือในฐานะพันธมิตร

ในประการที่สาม การประกาศสงครามต่อบริเตนใหญ่ และสหรัฐอเมริกา^{๕๙} วันที่ ๒๕ มกราคม พ.ศ. ๒๔๘๕ ในระยะแรกของสงคราม กองทัพญี่ปุ่นได้ทำการรบมีชัยชนะในทุกสมรภูมิ และในปลายเดือนมกราคม พ.ศ. ๒๔๘๕ เรือรบที่ทรงอำนาจของอังกฤษ ๒ ลำคือ Prince of Wales และ Repulse ถูกกองทัพอากาศญี่ปุ่นโจมตี จมลงทั้งสองลำ ทำให้หลวงวิจิตรวาทการ รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงการต่างประเทศในขณะนั้น เสนอความเห็นเห็นว่าไทยควรจะประกาศสงครามกับอังกฤษและสหรัฐอเมริกา ซึ่งก็ได้รับการสนับสนุนนายกรัฐมนตรีด้วยเหตุผลที่ว่าฝ่ายอักษะจะได้ชัยชนะในสงคราม จึงควรเข้า

๕๕. Ibid., หน้า ๑๔๘

๕๖. ปอ ธัชชัย, *op.cit.*, หน้า ๖๘

๕๗. กิเรก ชัยนาม, *op.cit.*, หน้า ๑๐๖-๑๑๐

๕๘. *ราชกิจจานุเบกษา*, เล่มที่ ๕๘, ๒๑ ธันวาคม ๒๔๘๔, หน้า ๑๘๒๖-๑๘๒๘ ; เล่มที่ ๕๙, ๒๙ ธันวาคม ๒๔๘๕, หน้า ๒๖๒๑-๒๖๓๑

๕๙. *ราชกิจจานุเบกษา*, เล่มที่ ๕๙, ๒๕ มกราคม ๒๔๘๕, หน้า ๒๔๔-๒๔๖

ข้างญี่ปุ่นให้เต็มที่ เพื่อจะได้ชื่อว่าเป็นฝ่ายชนะ และจะได้รับส่วนแบ่งกับเขาบ้าง^{๖๐}

ญี่ปุ่นคงจะไม่พอใจเรื่องนี้นัก เพราะถ้าไทย ไม่ประกาศสงคราม ญี่ปุ่นอาจได้ประโยชน์จาก ไทยมากกว่า เนื่องจากฝ่ายสัมพันธมิตรคงจะไม่ ทำอะไรรุนแรงกับไทยมากนัก เมื่อไทยประกาศ สงครามไปแล้ว ก็จะถูกฝ่ายสัมพันธมิตรปฏิบัติ ต่อไทยในฐานะคู่สงครามได้เต็มที่ ทำให้กระทบ กระเทือนญี่ปุ่นด้วย สำหรับอังกฤษนั้น ประกาศ สงครามต่อไป ในต้นเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๘๕ แต่สหรัฐอเมริกาขังวางเฉยอยู่ เพราะ ถือว่าไทยเป็นดินแดนที่ถูกยึดครองของประเทศ ญี่ปุ่นเท่านั้น^{๖๑}

สาเหตุที่อังกฤษและสหรัฐอเมริกามีท่าที แตกต่างกัน ส่วนหนึ่งอาจจะเป็นเพราะการ ปฏิบัติงานของขบวนการเสรีไทย กล่าวคือ หน่วยเสรีไทยในอเมริกาปฏิบัติงานได้เข้มแข็ง เพื่อทำให้ประเทศนั้นถือว่า การประกาศ สงครามไม่ใช่เจตนารมณ์ของคนไทย แต่หน่วย เสรีไทยในอังกฤษยังขาดหัวหน้าและองค์กรที่ เข้มแข็ง อังกฤษจึงไม่ค่อยเห็นความสำคัญนัก อย่างไรก็ตาม การปฏิบัติงานของขบวนการเสรี ทั้งนอกและในประเทศ ได้มีส่วนช่วยเหลือฝ่าย สัมพันธมิตรเป็นอันมาก นับเป็นปัจจัยสำคัญ ประการหนึ่งที่ทำให้ประเทศไทยหลุดพ้นจาก

การถูกยึดครองในฐานะประเทศแพ้สงครามได้ เพราะก่อนที่ญี่ปุ่นจะเซ็นสัญญายอมแพ้โดยไม่มี เงื่อนไขต่อฝ่ายสัมพันธมิตร ในวันที่ ๒ กันยายน พ.ศ. ๒๔๘๘ นั้น ขบวนการเสรีไทยพร้อมที่จะ ลุกฮือขึ้นต่อต้านญี่ปุ่นโดยเปิดเผยอยู่แล้ว หาก แต่ว่ากองทัพฝ่ายพันธมิตรประจำอาเซียอาคเนย์ ให้คอยไว้ก่อน เมื่อญี่ปุ่นยอมแพ้ฝ่ายสัมพันธ มิตร ขบวนการเสรีไทยจึงไม่มีโอกาสต่อสู้ กับญี่ปุ่นอย่างเปิดเผยสมเจตนาและปณิธานที่ ตั้งไว้^{๖๒}

ในระบอบที่สาม การดำเนินนโยบายเข้าร่วม กับประเทศฝ่ายสัมพันธมิตร พ.ศ. ๒๔๘๘ ถึง พ.ศ. ๒๔๙๐ หลังจากประเทศญี่ปุ่นได้ยอมแพ้ ต่อฝ่ายสัมพันธมิตรแล้ว ประเทศไทยก็เปลี่ยน แปลงนโยบายจากการเข้าร่วมกับประเทศฝ่าย อักษะ มาเป็นนโยบายเข้าร่วมกับประเทศฝ่าย สัมพันธมิตรการปฏิบัติงานของขบวนการเสรี ไทย นับเป็นปัจจัยอย่างหนึ่งที่ทำให้การเปลี่ยน แปลงนโยบายเป็นไปโดยไม่ขัดกัน แต่ไทยก็ต้อง เผชิญกับการเรียกร้องเอาผลประโยชน์อย่าง ไม่จำกัด เพื่อแลกเปลี่ยนกับการยุติสถานะ สงครามของประเทศมหาอำนาจบางประเทศ ซึ่งได้แก่อังกฤษและฝรั่งเศส คงมีสหรัฐ- อเมริกาเพียงประเทศเดียวที่พยายามช่วยเจรจา ให้ประเทศไทย พ้นจากการถูกยึดครองของฝ่าย

๖๐. ทวี บุญเอก, *op. cit.*, หน้า ๓๑๔-๓๑๕

๖๑. วิวัฒน์ มุ่งการดี, *op. cit.*, หน้า ๒๙๒

๖๒. นายฉันทนา (นามแฝง), *op. cit.*, หน้า ๓๔๕-๓๖๖

สัมพันธมิตร ไทยต้องยอมสูญเสียประโยชน์บางประการ เพื่อแลกเปลี่ยนกับการยุติสถานะสงครามและเพื่อให้ประเทศมหาอำนาจ เช่น อังกฤษ รัสเซีย ฝรั่งเศส และจีน ไม่ออกเสียงคัดค้านไทยในการสมัครเข้าเป็นสมาชิกสหประชาชาติ นโยบายหลักของประเทศในช่วงนี้ จึงเป็นเรื่องของความตกลงยกเลิกสถานะสงคราม และการทำสนธิสัญญาทางไมตรีกับประเทศฝ่ายสัมพันธมิตร

ในประการแรก ได้แก่ การประกาศสันติภาพ^{๖๓} ในวันที่ ๑๖ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๘๘ มีสาระสำคัญว่า การประกาศสงครามของไทย ในวันที่ ๒๕ มกราคม พ.ศ. ๒๔๘๕ และการกระทำต่าง ๆ ซึ่งเป็นปฏิปักษ์ต่อสหประชาชาตินั้น เป็นการกระทำที่ผิดจากเจตนารมณ์ของคนไทย และขัดต่อรัฐธรรมนูญ จึงถือว่า การประกาศสงครามดังกล่าวเป็นโมฆะและไม่ผูกพันกับคนไทย สำหรับดินแดนของอังกฤษที่ญี่ปุ่นมอบให้ไทยครอบครองนั้น ไทยพร้อมที่จะมอบให้แก่อังกฤษ ส่วนกฎหมายทั้งหลายที่เป็นปฏิปักษ์ต่อสหรัฐอเมริกา และอังกฤษ รัฐบาลไทยก็สัญญาว่าจะยกเลิก ยิ่งกว่านั้นความเสียหายต่าง ๆ ที่เกิดจากกฎหมายเหล่านั้น รัฐบาลไทยก็จะชดใช้ให้ตามความเป็นธรรม

รัฐบาลอเมริกันได้ประกาศรับทราบ และยอมรับประกาศสันติภาพของไทย ในวันที่ ๒๑ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๘๘ แต่ทางรัฐบาลอังกฤษยังสงวนท่าทีขอต่อการปฏิบัติของไทยเสียก่อน ส่วนฝ่ายไทยนั้นพอประกาศสันติภาพแล้ว ก็พยายามทำทุกอย่างเพื่อให้อังกฤษและสหรัฐอเมริกาเห็นใจ เพื่อรักษาเอกราชของชาติไว้ เช่น ให้การช่วยเหลือแก่เชลยศึกของฝ่ายสัมพันธมิตรในไทย รวมทั้งช่วยส่งเชลยศึกดังกล่าวกลับประเทศของตน ตลอดจนการช่วยเหลือสัมภาระและบริการให้แก่ทหารฝ่ายสัมพันธมิตร^{๖๔}

ต่อมาอังกฤษได้เสนอร่างความตกลง ๒๑ ข้อต่อคณะผู้แทนไทย มีความมุ่งหมายที่จะเข้าควบคุมกิจการ ภายในของไทยโดยสิ้นเชิง เช่น ให้ยุบองค์การทหาร องค์การกึ่งทหาร องค์การการเมือง ซึ่งกระทำการโฆษณาเป็นปฏิปักษ์ต่อสหประชาชาติ แสดงให้เห็นเจตนารมณ์ของอังกฤษที่จะเข้ายึดครองประเทศไทย แต่ปรากฏว่าไม่มีการลงนามในข้อเสนอ ๒๑ ข้อนี้ เพราะสหรัฐอเมริกาประท้วง^{๖๕}

ในประการที่สอง แล่งการณ และความตกลงสมบูรณแบบเพื่อเลิกสถานะสงครามระหว่างประเทศไทย กับบริเตนใหญ่^{๖๖} วันที่ ๑

๖๓. *ราชกิจจานุเบกษา*, เล่มที่ ๖๒, ๑๖ สิงหาคม ๒๔๘๘, หน้า ๕๐๓-๕๐๖

๖๔. กีเรก ชัยนาม, *op. cit.*, หน้า ๒๗๗-๒๗๙

๖๕. *Ibid.*, หน้า ๒๗๙-๒๘๓.

๖๖. *ราชกิจจานุเบกษา*, เล่มที่ ๖๓, ๑๑ มกราคม ๒๔๘๙, หน้า ๑๕-๓๕.

มกราคม พ.ศ. ๒๔๙๘ สารสำคัญของความตกลงกันมีอยู่ ๒๔ ข้อ ซึ่งทำให้ไทยตกอยู่ในฐานะลำบาก เพราะต้องถูกบังคับให้ชดใช้ค่าปฏิกรรมสงคราม เป็นข้าวและเงินตรา เป็นจำนวนมาก ยิ่งกว่านั้น ยังถูกอังกฤษควบคุมทั้งทางทหารและทางเศรษฐกิจนานับประการ เพราะอังกฤษถือว่ายังมีสถานะสงครามกับไทยอยู่ อย่างไรก็ตาม หลังจากที่ได้ลงนามกันแล้ว รัฐบาลไทยได้พยายามเจรจาขอแก้ไขความตกลงดังกล่าวมาโดยตลอด และหลังจากที่ไทยได้เข้าไปเป็นสมาชิกองค์การสหประชาชาติแล้ว จึงประสบความสำเร็จในการยกเลิกความตกลงสมบูรณแบบกับอังกฤษ วันที่ ๑๔ มกราคม พ.ศ. ๒๔๙๗^{๖๗}

ในประการที่สาม แฉลงการณ์และความตกลงเพื่อเลิกสถานะสงครามระหว่างประเทศไทยกับออสเตรีย^{๖๘} ในวันที่ ๑ มกราคม พ.ศ. ๒๔๘๙ รัฐบาลไทยได้ออกแถลงการณ์เพื่อยกเลิกสถานะสงครามกับประเทศออสเตรีย โดยมีสารสำคัญเช่นเดียวกันกับที่มีต่อบริเตนใหญ่ และในวันเดียวกัน ทั้งสองประเทศได้มีจดหมายแลกเปลี่ยน เพื่อที่จะยกเลิกสถานะสงครามต่อกัน

ในประการที่สี่ สนธิสัญญาทางไมตรีระหว่างไทยกับสาธารณรัฐจีน^{๖๙} วันที่ ๒๓ มกราคม

พ.ศ. ๒๔๘๙ โดยระบุให้มีการแลกเปลี่ยนการตั้งทูตและกงสุลได้ คนที่มีสัญชาติของประเทศคู่สัญญามีสิทธิที่จะได้รับการคุ้มครอง และมีสิทธิที่จะเข้าออกในประเทศคู่สัญญาได้ รวมทั้งมีสิทธิที่จะตั้งโรงเรียนเพื่อการศึกษาของตนด้วย ทั้งนี้ อาจเป็นเพราะรัฐบาลจีนเห็นว่า ที่แล้ว ๆ มา การปฏิบัติต่อคนจีนของประเทศไทย นั้นลำเอียงและไม่เป็นธรรม

ในประการที่ห้า ความตกลงสันติภาพฉบับที่สี่ ระหว่างรัฐบาลไทย กับรัฐบาลแห่งออสเตรีย^{๗๐} วันที่ ๓ เมษายน พ.ศ. ๒๔๘๙ มีสารสำคัญคล้ายกับความตกลงสมบูรณแบบ ซึ่งประเทศไทยทำกับอังกฤษ แต่ไม่มีเรื่องไทยจะต้องให้ข้าวและเรื่องการชดเชยคอคอดกระ หากแต่ให้ไทยชดใช้ค่าเสียหายของประชาชนและรัฐบาลออสเตรีย ที่เกิดขึ้นในประเทศไทย

ในประการที่หก ความตกลงระงับกรณีระหว่างไทยกับฝรั่งเศส วันที่ ๑๗ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๘๙ เมื่อสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่ ๒ ฝรั่งเศสประกาศว่า ยังมีสถานะสงครามกับประเทศไทยอยู่ภายหลังการเจรจา ในเดือนเมษายน พ.ศ. ๒๔๘๙ ฝรั่งเศสได้ยื่นข้อเสนองให้ไทยคืนดินแดนที่เป็นกรณีพิพาท และชดใช้ค่าเสียหายในระหว่างที่ไทยยึดครองดินแดน ดัง

๖๗. คีเรก ชัยนาม, *op.cit.*, หน้า ๒๘๖-๒๘๗, ๔๓๕.

๖๘. ราชกิจจานุเบกษา, เล่มที่ ๖๓, ๑๑ มกราคม ๒๔๘๙, หน้า ๓๖-๔๖.

๖๙. ราชกิจจานุเบกษา, เล่มที่ ๖๓, ๕ เมษายน ๒๔๘๙, หน้า ๑๖๒-๑๖๔.

๗๐. ราชกิจจานุเบกษา, เล่มที่ ๖๓, ๕ เมษายน ๒๔๘๙, หน้า ๑๗๔-๑๘๕.

กล่าว ประเทศไทยได้ขอให้องค์การสหประชาชาติพิจารณา แต่ในที่สุดไทยก็ต้องถอนข้อเสนอ เพราะฝรั่งเศสขอร้อง ยิ่งกว่านั้น อังกฤษ และอเมริกาก็ไม่สนับสนุนไทย ต่อมา ได้มีความตกลงระงับกรณีพิพาทกัน โดยให้มีการสถาปนาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศกัน และยกเลิกอนุสัญญาสันติภาพ วันที่ ๙ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๔๔ โดย ให้ไทย คืนดินแดน ลาว และเขมร ให้ฝรั่งเศส รวมทั้งการจัดตั้งคณะกรรมการประนีประนอมเพื่อพิจารณาสนธิสัญญาเกี่ยวกับเขตแดนระหว่างไทยกับฝรั่งเศส ที่ทำไว้ในปี พ.ศ. ๒๔๓๖ กับ ๒๔๔๗ และ ๒๔๕๐ คณะกรรมการซึ่งประกอบด้วย ฝรั่งเศส ไทย และอเมริกา ซึ่งเป็นชาติเป็นกลาง ได้ลงมติไม่สนับสนุนคำร้องของไทย^{๗๑}

อาจกล่าวได้ว่า นโยบายและความสัมพันธ์ระหว่างประเทศของไทย ในสมัยดังกล่าวนี้ขึ้นอยู่กับประเทศมหาอำนาจ โดยเริ่มจากการวางตัวเป็นกลาง แล้วหันไปเข้ากับฝ่ายอักษะ แล้วในที่สุดก็ไปเข้ากับฝ่ายสัมพันธมิตร ทั้งนี้ ก็เพื่อรักษาผลประโยชน์ของชาตินั่นเอง การที่ประเทศไทยไม่ถูกยึดครอง ทั้ง ๆ ที่ได้ประกาศสงครามกับฝ่ายหลังนี้ ส่วนหนึ่งนั้นเกิดจากการปฏิบัติงานของขบวนการเสรีไทย แต่อีกส่วนหรือเกิดจากความขัดแย้งกันระหว่างมหาอำนาจฝ่ายสัมพันธมิตรเอง คือ อังกฤษ และสหรัฐ

อเมริกา^{๗๒} นับว่าสหรัฐอเมริกามีบทบาทมากในการช่วยเหลือให้ประเทศไทยพ้นจากสภาพของประเทศแพ้สงครามอยู่ไม่น้อย

ชะตากรรมของประเทศไทย ได้รับการกระทบกระเทือนจากประเทศมหาอำนาจมาโดยตลอด ในระยะต้นสงครามโลก ญี่ปุ่นบุกไทยทำให้เกิดความเสียหายแก่ชีวิตและทรัพย์สินของคนไทยเป็นจำนวนไม่น้อย จากนั้นก็ถูกฝ่ายสัมพันธมิตรโจมตีทิ้งระเบิดเพราะกองทหารญี่ปุ่นอยู่ในประเทศไทย และไทย ประกาศสงครามกับอังกฤษ กับอเมริกา เมื่อสงครามยุติลงก็ถูกคุกคามจากประเทศมหาอำนาจฝ่ายสัมพันธมิตร คือ อังกฤษ และฝรั่งเศส โดยที่ไทยต้องชดใช้ค่าปฏิกรรมสงครามและค่าเสียหายต่าง ๆ แก่ฝ่ายสัมพันธมิตร

ภายหลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ ประเทศไทยพยายามดิ้นรนเข้าเป็นสมาชิกองค์การสหประชาชาติ เพื่อแสดงว่า ไทย เป็นชาติเอกราช มีอธิปไตย และมีความปรารถนาในสันติภาพ รวมทั้งหวังที่จะได้รับความช่วยเหลือจากองค์การสหประชาชาติด้วย ในการสมัครเข้าเป็นสมาชิกองค์การสหประชาชาตินั้น จะต้องได้รับการสนับสนุนจากประเทศมหาอำนาจทั้ง ๕ สำหรับอเมริกานั้น สนับสนุนไทยมาตั้งแต่เริ่มแรก อังกฤษขอทำความตกลงสมบูรณแบบก่อน ฝรั่งเศสขอคืนดินแดนคืนเสียก่อนจึงจะสนับสนุน จึงขอ

๗๑. วิวัฒน์ มุ่งการดี, *op.cit.*, หน้า ๒๘๘-๓๐๘.

๗๒. *Ibid.*, หน้า ๒๙๐-๒๙๗.

ทำสัญญารับรองสิทธิคนจีนในประเทศไทย ส่วนสหภาพโซเวียตขอให้ไทยมีความสัมพันธ์ทางการทูต และขอให้ยกเลิกพระราชบัญญัติการกระทำอันเป็นคอมมิวนิสต์ พ.ศ. ๒๔๗๖ หลังจากการยินยอมปฏิบัติตามความต้องการเหล่านั้นแล้ว ไทยจึงได้เข้าเป็นสมาชิกองค์การสหประชาชาติเป็นประเทศที่ ๕๕ ในวันที่ ๑๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๘๙^{๗๓}

ง. รัฐประหาร พ.ศ. ๒๔๙๐

เหตุการณ์ทางการเมืองที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งระหว่าง พ.ศ. ๒๔๘๒ ถึง พ.ศ. ๒๔๙๐ ก็คือการรัฐประหาร พ.ศ. ๒๔๙๐ การรัฐประหารครั้งนี้ นับเป็นหัวเลี้ยวหัวต่อของการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองที่สำคัญครั้งหนึ่งของไทย กล่าวคือเป็นการถ่ายถอดอำนาจทางการเมืองจากคณะราษฎรมาสู่คณะรัฐประหารนั่นเอง นับเป็นการเริ่มต้นที่ผู้นำทางฝ่ายทหาร ผู้ได้รับการศึกษาจากภายในประเทศล้วน ๆ เข้ามาเป็นผู้ก่อการรัฐประหารขึ้น จึงมีแนวโน้มที่จะมีทัศนคติแบบอำนาจนิยม มากกว่านายทหารที่ก่อการปฏิวัติใน พ.ศ. ๒๔๗๕ ซึ่งเคยผ่านการศึกษามาจากยุโรป และคุ้นเคยกับระบอบประชาธิปไตยมาแล้ว^{๗๔} นับแต่นั้นเป็นต้นมา การเมืองไทย มักจะถูกครอบงำโดยฝ่ายทหารที่มีภูมิหลังในลักษณะดังกล่าวและขาดอุดมการณ์แบบประชาธิปไตยที่แท้จริง

ในตอนปลายสงครามโลกครั้งที่สอง กลุ่มสมาชิกที่เป็นฝ่ายเสรีไทย ได้ลงมติไม่ไว้วางใจรัฐบาลของ จอมพล ป. พิบูลสงคราม แล้วสนับสนุนให้ นายควง อภัยวงศ์ ขึ้นเป็นนายกรัฐมนตรี หลังจากนั้นกลุ่มพลเรือนได้เข้าปกครองประเทศ แทนกลุ่มทหารเป็นเวลาประมาณ ๓ ปี จาก พ.ศ. ๒๔๘๗ ถึง พ.ศ. ๒๔๙๐ แต่ในที่สุด ก็ต้องสูญเสียอำนาจให้แก่กลุ่มทหารที่ทำการรัฐประหาร วันที่ ๘ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๙๐

ข้ออ้างสำหรับการรัฐประหารครั้งนี้ อาจจำแนกสาเหตุออกได้สามประการ คือ ในประการแรก ปัญหาทางด้านเศรษฐกิจ ผลของสงครามโลกครั้งที่ ๒ ทำให้ภาวะเศรษฐกิจของไทยเสื่อมโทรมมาก เกิดภาวะเงินเฟ้อ สินค้ามีราคาแพง การที่ทหารญี่ปุ่นเข้ามาอยู่ในเมืองไทย ทำให้ต้องพิมพ์ธนบัตรเพิ่มขึ้นเป็นจำนวนมาก การห้ามส่งสินค้าออกที่สำคัญ ๆ เช่น ดีบุก ยางไม้ สังกะสีตามความตกลงสมบูรณแบบกับอังกฤษ ทำให้ไทยขาดแคลนเงินตราต่างประเทศ ยิ่งกว่านั้น ประชาชนได้รับความเดือดร้อน เนื่องจากขาดแคลนข้าวบริโภค เนื่องจากพื้นที่เพาะปลูกได้รับความเสียหายจากน้ำท่วมใน พ.ศ. ๒๔๘๕ สำหรับข้าวที่ผลิตได้ในระหว่างสงคราม ก็ถูกญี่ปุ่นบังคับซื้อเพื่อนำไปเลี้ยงทหารของตน ครั้น

๗๓. กิเรก ชัยนาม, *op.cit.*, หน้า ๓๘๑-๓๘๖.

๗๔. สุจิน คันทิกุล, *รัฐประหาร ๒๔๙๐* (นครหลวงฯ: โรงพิมพ์สมาคมนักคิด, ๒๕๑๕) หน้า ๑๔๐-๑๔๒.

ภายหลังสงครามไทยก็ต้องส่งข้าวให้อีกถึง ๑๖ ล้านตัน ตามความตกลงสมบรูณ์แบบ การออกกฎหมายควบคุมข้าว ทำให้ประชาชนเดือดร้อนในการซื้อข้าวมาบริโภค รวมทั้ง มีการลักลอบนำข้าวออกไปขายต่างประเทศกันมากด้วย ปัญหาเหล่านี้รัฐบาลต้องใช้เวลาพอสมควร สำหรับการแก้ไข^{๗๕} แต่สิ่งเหล่านี้ คือ สาเหตุอย่างหนึ่งที่ฝ่ายรัฐประหารถือเป็นข้ออ้างในการยึดอำนาจการปกครอง

ในประการที่สอง สาเหตุเกี่ยวกับการขาดประสิทธิภาพในการบริหารงานของรัฐบาลในระยะหลังสงคราม รัฐบาลต้องประสบกับปัญหาในการบริหารงานนานับประการ คือ ความไม่สงบเรียบร้อยในสังคม เช่น มีโจรผู้ร้ายชุกชุม เกิดการปะทะระหว่างชาวจีนและเจ้าหน้าที่ของรัฐ และเกิดการวิวาทกันระหว่างคนจีนที่นิยมรัฐบาลก๊กมินตั๋งกับคนจีนที่นิยมพรรคคอมมิวนิสต์ ซึ่งกำลังทำสงครามในประเทศจีนขณะนั้น นอกจากนี้ก็เกิดปัญหาคอร์ปชั่นในองค์การสรรพากร ซึ่งตั้งขึ้นมาเพื่อขายสินค้าราคาถูกให้แก่ประชาชนและมีการคอร์ปชั่นของบรรดาสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรบางคน ปัญหาที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งก็คือ รัฐบาลไม่สามารถทำการสอบสวนกรณีสวรรคตของรัชกาลที่ ๘ ให้แน่ชัดได้ว่าใครเป็นผู้ปลงพระชนม์^{๗๖}

อย่างไรก็ตาม สาเหตุที่แท้จริงของการรัฐประหาร น่าจะเกิดจากความไม่พอใจของทหารมากกว่า ดังที่นายปรีดี พนมยงค์ หัวหน้าฝ่ายพลเรือนของคณะราษฎร ยอมรับว่า “ประเทศไทยนั้นไม่ว่ายุคใดสมัยใด ผู้ทรงอำนาจ เป็นต้องกุมอำนาจทหารไว้ในมือ เพราะทหารเป็นผู้ถืออาวุธ ถ้าคุมทหารไม่ได้ก็ปกครองบ้านเมืองไม่ได้”^{๗๗} ความไม่พอใจของทหารบก เริ่มจากการเดินทางกลับ ของทหารกองทัพบกพายัพ ซึ่งเข้ายึดครองเมืองเชียงใหม่ และเมืองพานของอังกฤษไว้ได้ ในระหว่างสงคราม ต่อมาหลังสงครามโลก ไทยต้องคืนดินแดนดังกล่าวให้อังกฤษ การเดินทางกลับของหน่วยทหาร มีความซุกซลักหลายอย่าง ทำให้เกิดความลำบาก และเกิดความรู้สึกในหมู่ทหารว่ารัฐบาลไม่เหลียวแล เมื่อกลับมาแล้วก็ไม่ได้รับการต้อนรับอย่างมีเกียรติจากรัฐบาลและประชาชน ยิ่งกว่านั้นภายหลังสงคราม รัฐบาลต้องปลดทหารออกไปเป็นกองหนุนเป็นจำนวนมาก เพื่อพยุงฐานะทางเศรษฐกิจของประเทศ แต่ทำให้ทหารเหล่านั้นได้รับความเดือดร้อน โดยเฉพาะอย่างยิ่งภายหลังสงคราม อิทธิพลของทหารถูกลดลงเรื่อย ๆ ไป กลับมีการยกย่องขบวนการเสรีไทยว่า เป็นผู้สร้างคุณประโยชน์แก่ประเทศ รัฐธรรมนูญที่มีอยู่ก็กีดกันมิให้ทหารเข้าไปมีบทบาททางการเมือง

๗๕. Ibid., หน้า ๒๖-๔๑

๗๖. Ibid., หน้า ๔๑-๖๘

๗๗. เนตร เขมะโยธิน งานใต้ดินของพลเอกโชติ (พระนคร : บริษัทธนาคารพิมพ์, ๒๕๐๐), หน้า ๓๕๐

สิ่งเหล่านี้ทำให้ทหารบกไม่พอใจจึงทำรัฐประหารขึ้น โดยยกเหตุผลต่าง ๆ ข้างต้นมาเป็นข้ออ้าง^{๗๘}

ก่อนการรัฐประหารมีข่าวลือว่าจะเกิดการรัฐประหารขึ้นอย่างหนาหู ฝ่ายบุคคลสำคัญ ๆ ของคณะรัฐประหารก็มีการเคลื่อนไหว เช่น พลโทผิน ชุณหะวัณ ได้ให้สัมภาษณ์ หนังสือพิมพ์โต้ข้อกล่าวหาที่ว่า จอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นเผด็จการ นาวาอากาศเอก กาจ กางสงคราม สมาชิกวุฒิสภาได้คัดค้านพระราชบัญญัติยกเลิกกฎหมายว่าด้วยการกระทำอันเป็นคอมมิวนิสต์ พ.ศ. ๒๔๘๙ และพระราชบัญญัติจัดสรรทุนสำรองเงินตราเพื่อบูรณะประเทศ พร้อมกับโจมตีการบริหารงานอย่างรุนแรง^{๗๙}

ผู้ก่อการรัฐประหารมี ๔ กลุ่มด้วยกัน ส่วนใหญ่เป็นนายทหารนอกประจำการ หัวหน้ากลุ่มทั้ง ๔ คือ พลโท ผิน ชุณหะวัณ นาวาอากาศเอก กาจ กางสงคราม พันโท กำนัน จ้างภูมิเวท และพันเอก สวัสดิ์ สวัสดิ์เกียรติ โดยมอบหมายให้ จอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นหัวหน้า เพราะเชื่อว่าทหารส่วนใหญ่และประชาชน ยังจะให้ความนิยมและร่วมมือมากกว่าผู้นำคนอื่น ๆ โดยมีนายวรการบัญชา เป็นผู้สนับสนุนด้านเงินทุน

และมีผู้บังคับหน่วยทหารในกรุงเทพให้ความร่วมมือกระทำการ^{๘๐}

คณะรัฐประหารได้ตั้งวัตถุประสงค์ในการทำรัฐประหารดังนี้ คือ^{๘๑}

๑. ทำเพื่อประเทศชาติ มิใช่เพื่อบุคคลหนึ่งบุคคลใด

๒. จัดตั้งรัฐบาลใหม่ที่มีประสิทธิภาพ พร้อมกับ تهدตทุน ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ และรัฐธรรมนูญ

๓. เพื่อเชิดชูเกียรติของทหารบกที่ถูกเหยียดย่ำทำลาย ให้กลับคืนดีดังเดิม พร้อมทั้งปรับปรุงให้มีสมรรถภาพเข้มแข็งขึ้น

๔. เพื่อแก้ไของค์การปกครองที่เสื่อมโทรมลงให้ดีขึ้น และแก้ไขค่าครองชีพให้ถูกลง ให้ประชาชนอยู่ดีกินดี ตามฐานะของตน

๕. เพื่อสืบหาตัวผู้ร้าย ผู้ลอบปลงพระชนม์ และจัดการฟ้องร้องลงโทษตามกฎหมาย

๖. เพื่อกำจัดลัทธิคอมมิวนิสต์ และเชิดชูพระพุทธศาสนา

การรัฐประหารเริ่มขึ้น วันที่ ๘ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๙๐ โดยยึดเอากระทรวงกลาโหมเป็นกองอำนวยการ คณะรัฐประหารได้ยกเลิกรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. ๒๔๘๙^{๘๒}

๗๘. สุชิน ตันกุล *op. cit.*, หน้า ๖๘-๗๖

๗๙. *Ibid.*, หน้า ๗๗-๘๕

๘๐. *Ibid.*, หน้า ๘๕-๘๓, ๑๖๖-๑๗๑

๘๑. ว.ช. ประสงค์, *ปฏิวัติรัฐประหารและกบฏจลาจลในสมัยประชาธิปไตยแห่งประเทศไทย* (พระนคร : บริษัทโรงพิมพ์, ๒๔๙๒), หน้า ๑๗๐-๑๗๑

๘๒. *ราชกิจจานุเบกษา*, เล่มที่ ๖๓, ๑๐ พฤษภาคม ๒๔๙๐, หน้า ๓๑๘-๓๑๙

และออกแถลงการณ์ทั้งหมดรวม ๑๗ ฉบับ^{๘๓} ตั้งแต่วันที่ ๙ ถึงวันที่ ๑๕ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๙๐ ได้จัดตั้งกองบัญชาการทหารแห่งประเทศไทยขึ้น โดยมี จอมพล ป. พิบูลสงครามเป็นบัญชาการ กับได้ตั้งหน่วยรักษาพระนครขึ้นด้วย พร้อมกับมีคำสั่งเปลี่ยนแปลงข้าราชการประจำที่สำคัญ ๆ การรัฐประหารครั้งนี้สำเร็จลงอย่างรวดเร็ว โดยใช้เวลาเพียงครึ่งคืน โดยปราศจากการต่อต้านจากรัฐบาลชุดเก่า เพราะบุคคลสำคัญในคณะรัฐบาล คือ นายปรีดี พนมยงค์ พลเรือตรี ถวัลย์ ธำรงนาวาสวัสดิ์ นายกรัฐมนตรี และ พลเรือตรี สวรรค์ สุวรรณชีพ อธิบดีกรมตำรวจต้องหนีการจับกุมตัวออกนอกประเทศ คณะรัฐประหารเพียงแต่ยึดกรุงเทพฯ เมืองหลวง ก็สามารถยึดอำนาจปกครองประเทศได้ทั้งหมด^{๘๔}

หลังจากยึดอำนาจได้แล้ว คณะรัฐประหารก็ประกาศใช้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พ.ศ. ๒๔๙๐^{๘๕} อย่างน้อยที่สุดรัฐธรรมนูญ พ.ศ. ๒๔๙๙ กับรัฐธรรมนูญ พ.ศ. ๒๔๙๐ ก็แสดงให้เห็นลักษณะสำคัญอย่างหนึ่งของรัฐธรรมนูญไทย นั่นก็คือ การร่างรัฐธรรมนูญขึ้นมาเพื่อบุคคลคณะหนึ่งคณะใด โดยเฉพาะ (Faction Constitutionalism) บุคคลคณะใดก็ตามที่ร่างรัฐธรรมนูญขึ้นมา ก็มักจะร่างขึ้นมา

รองรับและปกป้องกลุ่มบุคคลที่เข้ามามีอำนาจครอบงำในการปกครองครั้งนั้น ๆ โดยกีดกันมิให้ฝ่ายที่ถูกขับไล่ออกไปเข้ามามีโอกาสในการมีอำนาจปกครองอีก เช่น รัฐธรรมนูญ พ.ศ. ๒๔๗๕ นั้น ก็มีข้อกำหนดกีดกันมิให้เจ้าผู้มีอิทธิพลในทางการเมืองอีก รัฐธรรมนูญ พ.ศ. ๒๔๘๙ ซึ่งร่างขึ้นภายใต้ความดูแลของนายปรีดี พนมยงค์นั้น ก็ต้องการดึงอำนาจมาอยู่ในสภาผู้แทนราษฎรที่มาจากการเลือกตั้ง ซึ่งตนเองครองเสียงข้างมากไว้อย่างท่วมท้น โดยกีดกันข้าราชการโดยเฉพาะอย่างยิ่ง ผู้ที่เป็นทหารไม่ให้เข้ามามีบทบาททางการเมือง ส่วนรัฐธรรมนูญ พ.ศ. ๒๔๙๐ ก็ร่างขึ้นมาเพื่อปกป้องผลประโยชน์ของคณะรัฐประหาร และให้อำนาจแก่ฝ่ายนั้นที่จะบริหารประเทศตามความต้องการของตน โดยไม่มีพรรคพวกของ นายปรีดี พนมยงค์ เข้ามาแข่งบารมี^{๘๖}

คณะรัฐประหารได้ตั้งให้ นายควง อภัยวงศ์ เป็นนายกรัฐมนตรีและจัดตั้งรัฐบาลขึ้นเมื่อวันที่ ๑๐ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๙๐ อาจเป็นเพราะเกรงว่า ถ้าเข้ามาเป็นรัฐบาลเองแล้ว ประชาชนจะตำหนิว่า ทำเพื่อประโยชน์ส่วนตัว นอกจากนั้น คณะรัฐประหารยังไม่แน่ใจว่าจะสามารถแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ของประเทศในขณะนั้นได้

๘๓. สุชิน กันตกุล, *op. cit.* หน้า ๑๐๘-๑๐๙, ๑๔๙-๑๖๑

๘๔. สุชิน กันตกุล, *op. cit.*, หน้า ๘๙-๑๑๑

๘๕. ราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ ๖๔, ๙ พฤศจิกายน ๒๔๙๐ หน้า ๑-๓๒

๘๖. David A. Wilson *Politics in Thailand* (Ithaca, N.Y. : Cornell University Press 1966) pp. 262-266,

รวมทั้งเกรงว่าต่างประเทศจะไม่รับรอง เพราะ
จอมพล ป. พิบูลสงคราม เคยนำประเทศไทยไป
เข้ากับประเทศฝ่ายอักษะ คือ ญี่ปุ่น ระหว่าง
สงครามโลกครั้งที่ ๒

ถึงกระนั้นก็ปรากฏว่า รัฐบาลของประเทศ
จีน อังกฤษ และสหรัฐอเมริกา ไม่ยอมรับรอง
รัฐบาลของ นายควง อภัยวงศ์ จนกว่าจะได้มี
การจัดตั้งรัฐบาล ตามวิถีทางของระบอบประชาธิปไตย คือ มีการเลือกตั้ง ในวันที่ ๒๙ มกราคม
พ.ศ. ๒๔๙๑ รัฐบาลได้จัดให้มีการเลือกตั้งทั่วไป
ขึ้น พรรคประชาธิปัตย์ได้คะแนนเสียงข้างมาก
นายควง อภัยวงศ์ หัวหน้าพรรค จึงได้รับการ
แต่งตั้งเป็นนายกรัฐมนตรีอีกครั้งหนึ่ง สหรัฐ

อเมริกา และอังกฤษจึงได้ให้การรับรองรัฐบาล
ไทย

✓ อย่างไรก็ตาม ในวันที่ ๖ เมษายน พ.ศ.
๒๔๙๑ คณะรัฐประหารได้บีบบังคับให้นายควง
อภัยวงศ์ ลาออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรี
ต่อจากนั้น จอมพล ป. พิบูลสงคราม ก็เข้าดำรง
ตำแหน่งนายกรัฐมนตรีในวันที่ ๘ เมษายน
พ.ศ. ๒๔๙๑ อีกครั้งหนึ่ง การที่รัฐบาลนายควง
อภัยวงศ์ ได้เข้ามาจัดการบริหารประเทศ โดย
จัดให้มีการเลือกตั้งโดยเสรีและจัดตั้งรัฐ-
บาลใหม่จนเป็นที่รับรองของต่างประเทศ จึงเป็น
การแผ้วทางให้ คณะรัฐประหารเข้ามามีอำนาจ
ทางการเมืองโดยราบรื่นต่อไปนั่นเอง^{๔๗}

ทินพันธุ์ นาคะตะ

สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์

๔๗. สุจิน ทันติกุล, *op. cit.*, หน้า ๑๑๒-๑๓๔